

HİTİT İLAHİYAT DERGİSİ

Hitit Theology Journal

e-ISSN: 2757-6949

Cilt | Volume 23 • Sayı | Number 2

Aralık | December 2024

Arap Dilinde İncelik [Nezakat] Kuramı: Kur'an'da İstifham Üslubu Bağlamında Diyalogların Tahlili

Politeness Theory in Arabic Language: Analysis of Dialogues in the Context of al-Istifhām Style in the Quran

Yusuf AKYÜZ

Dr. Öğr. Üyesi | Asst. Prof.

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagatı
Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Eloquence

Erzurum, Türkiye

yusuf.akyuz@atauni.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-8212-1997>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 15.07.2024

Kabul Tarihi | Accepted: 14.11.2024

Yayın Tarihi | Published: 30.12.2024

Atıf | Cite As

Akyüz, Yusuf. "Arap Dilinde İncelik [Nezakat] Kuramı: Kur'an'da İstifham Üslubu Bağlamında Diyalogların Tahlili". *Hitit İlahiyat Dergisi* 23/2 (2024), 610-632. <https://doi.org/10.14395/hid.1534187>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi.

Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yapay Zeka Etik Beyanı: Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yazar, %10 luk kısmına tekabül edecek miktarda ve İngilizce diliyle ilgili olan kısımlarda incelik kuramıyla ilgili bazı kavramların açıklanması, İngilizce metinlerin çevirisi ve İngilizce abstract kısmının yazılması amacıyla Google Translate, DeepL ve ChatGPT'yi kullanmıştır. Bu araç/hizmeti kullandıktan sonra yazarlar içeriği gerektiği gibi gözden geçirip düzenlemiş ve yayının içeriğinin tüm sorumluluğunu üstlenmiştir.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid/policy>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two external double-blind peer review.

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.

Artificial Intelligence Ethical Statement: During the preparation of this study, the author used Google Translate, DeepL ve ChatGPT for explain some concepts related to the theory of nuance, translate the English texts and to write the abstract in English in the parts related to the English language in an amount corresponding to 10% of the total amount. After utilizing this tool/service, the authors reviewed and edited the content as necessary and assumed full responsibility for the publication's content.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr | <https://dergipark.org.tr/en/pub/hid/policy>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

Politeness Theory in Arabic Language: Analysis of Dialogues in the Context of al-Istifhām Style in the Quran

Abstract

With the development of linguistics in the West and its branching into various fields, some new concepts have emerged. Especially after the introduction of pragmatics into the field of linguistics, a communication-centered understanding of language has become predominant. For the smooth execution of communication, the concepts of politeness and face were first developed by P. Brown and Levinson and were included among linguistic terms. The politeness theory is a concept derived from the notion of face used by Goffman in sociolinguistics. The starting point of face and politeness theory is based on the smooth continuation and completion of communication. Goffman divides face into two types: the positive face, which symbolizes the desire for approval and acceptance; and the negative face, which symbolizes the need to be left undisturbed and to have one's autonomy respected. With the development of politeness theory in the field of linguistics, four types of politeness strategies were identified for use in communication: direct, positive, negative, and indirect, each with its own discourse forms. The aim of this study is to determine the place of the concepts of face, politeness theory, and strategies in Arabic linguistic sciences and their nuances in rhetorical styles of al-istifhām in the Quran. The application area chosen is the rhetorical styles of al-istifhām in human dialogues in the Quran. These rhetorical styles were selected from expressions used in indirect speech acts such as encouragement, requests, and suggesting rather than direct questioning. The study employs a qualitative research method, compiling and synthesizing data from contemporary linguistic studies and classical Arabic language sources. Accordingly, politeness theory, face concepts, and politeness strategies were thoroughly examined based on up-to-date sources in English, Turkish, and Arabic. After presenting sufficient information on these concepts through the examinations, meanings directly and indirectly related to these concepts were explored in the fields of Arabic grammar, rhetoric, and al-tafsīr sciences. Firstly, in Arabic, the concept of politeness is examined within the terms al-ta'addub, at-talattuf, and at-tadarruf; while the concept of face is explored through terms such as al-wajh, māu'l-wajh, siyānetu'l-wajh, and irāqatu'l-wajh. The rhetorical style of al-istifhām, its references, and its implications in the Quran are addressed. The study then discusses the Quran's statements regarding the preservation of politeness and face. Finally, the rhetorical styles of al-istifhām mentioned above in the Quran are interpreted in terms of politeness strategies and the concept of face. A literature review was conducted, and a number of academic studies were identified. However, some of these studies have focused on the analysis of politeness theory and face in political discourse and intercultural translation activities. In Arabic, it has been observed in literary works, grammatical contexts, the general scope of the Quran, and specifically in Surah al-Kahf. However, no studies addressing the nuances of discourse types such as commands, exclamations, and prohibitions in terms of politeness have been identified. This study investigates the politeness strategies and face preservation within the rhetorical style of al-istifhām in the Quran. In this respect, the study has a unique identity in the field of science. It is anticipated that this research could serve as a prototype for examining indirect references with a broad usage in the Arabic language within the context of politeness theory. The study concludes that, although politeness and face are concepts discovered and developed by 20th-century linguists, their roots trace back to much earlier times. They were addressed in various contexts in early Arabic linguistic studies and al-tafsīr. It is particularly understood that contemporary linguistic perspectives have enriched the meaning of the face concept. The Quran recommends executing the mission of prophethood with kind speech (al-qawl al-layyin) to protect the face of the addressees. It is observed that the Quran uses rhetorical styles of al-istifhām not just for asking questions but more for commands, encouragement, prohibition, and suggesting, thereby protecting the negative face of the addressees.

Keywords: Arabic Language Rhetoric, Qur'an and Politeness Theory, Politeness, Strategies of Politeness, al-Istifhām, al-Wajh (Face).

Arap Dilinde İncelik [Nezakat] Kuramı: Kur'an'da İstifham Üslubu Bağlamında Diyalogların Tahlili

Öz

Batıda dilbilimin gelişmesi ve çeşitli dallara ayrılmasıyla birlikte bazı yeni kavramlar da ortaya çıkmıştır. Özellikle edimbilimin dilbilim sahasına girmesinin akabinde iletişim merkezli dil anlayışı hâkim olmuştur. İletişimin -doğru bir şekilde icrası için incelik ve yüz kavramları ilk kez P. Brown ve Levinson tarafından geliştirilmiş ve dilbilim terimleri arasına dâhil edilmiştir. İncelik kuramı (politeness theory), dilbilim ve toplumbilim alanında Goffman tarafından kullanılan yüz olgusundan hareketle oluşturulan bir kavramdır. Yüz olgusu (ظاهرة الوجه) ve incelik kuramının (مبدأ التآدب) çıkış noktası, iletişimin pürüzsüz bir şekilde sürdürülmesi ve tamamlanması ilkesine dayanmaktadır. E. Goffman, yüz'ü bireyin onaylanma ve kabul edilme arzusunu simgeleyen olumlu yüzü; rahatsız edilmeme ve kişinin özerk alanlarına müdahale edilmeme ihtiyacını simgeleyen olumsuz yüzü olmak üzere ikiye ayırmaktadır. İncelik kuramının dilbilim sahasında gelişmesiyle iletişim esnasında uygulanabilecek yalın sade, olumlu, olumsuz ve dolaylı olmak üzere dört çeşit incelik stratejisi ve bu stratejilerin kendilerine özgü söylem

formları da belirlenmiştir. Çalışmanın amacı modern dilbilim kavramlarından yüz olgusu, incelik kuramı ve incelik stratejilerinin Arap dili ilimlerindeki yeri ve Kur'an'da istifham üsluplarındaki incelik stratejilerini ve yüzün konumunu belirlemektir. Uygulama alanı olarak Kur'an'da geçen beşerî diyaloglardaki istifham üslupları tercih edilmiştir. Bu istifham üslupları doğrudan sormak anlamından ziyade teşvik, talep, düşündürme gibi dolaylı söz edimleri olarak kullanılan ifadelerden seçilmiştir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak konuyla ilgili verilerin güncel dilbilim çalışmalardan ve klasik Arap dili kaynaklarından derleme ve sentezleme yapılarak oluşturulmuştur. Bu doğrultuda öncelikle incelik kuramı, yüz olgusu ve incelik stratejileri başta İngilizce olmak üzere Türkçe ve Arapça ilgili güncel kaynaklardan araştırma yapılarak etraflıca ele alınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda mezkûr kavramlarla ilgili yeterince bilgi sunulduktan sonra bu kavramlarla doğrudan ve dolaylı olarak ilgili anlamlar Arap dili nahiv, belagat ve tefsir ilimlerinden araştırılmıştır. Arap dili ilimlerinde literatüründe incelik kavramı tehzi'u'l-kelam, teeddüb, talattuf ve tazarruf terimleri; yüz kavramı ise vech, mâ'u'l-vech, sıyânetu'l-vech, irâkatu'l-vech gibi kelimelerin kullanımı kapsamında incelenmiştir. Arap dilinde istifham üslubu, bu üslubun gönderimleri ve Kur'an'da istifham üslubunun delaletleri ele alınmıştır. Daha sonra incelik ve yüz'ün korunması hususunda Kur'an'dan araştırma yapılmıştır. Son olarak Kur'an'da yukarıda değinilen istifham üsluplarını içeren ayetler incelik stratejileri ve yüz olgusu açısından yorumlamaya tabi tutulmuştur. Konuyla ilgili literatür taraması yapılmış ve birtakım akademik çalışmalar tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmaların bir kısmı incelik/nezaket kuramı ve yüz olgusunu siyasi söylem çözümlerinde, kalıp sözlerde ve kültürler arası çeviri faaliyetlerinde incelemiş olduğu fark edilmiştir. Arap dilinde ise edebi yapıtlarda, dilbilgisel bağlamda, Kur'an'ın genelinde ve Kehf sûresi kapsamında araştırıldığı görülmüştür. Ancak emir, taaccüp, nehy istifham gibi belli söylem türlerindeki incelik boyutunu ele alan çalışma henüz tespit edilememiştir. Bu çalışmada ise Kur'an'da istifham üslubunda gözüken incelik stratejileri ve yüz olgusunun korunumu araştırılmıştır. Özellikle Arap dilinde geniş kullanım ağına sahip olan dolaylı gönderimlerin incelik kuramı bağlamında incelenmesinde prototip olabileceği öngörülmektedir. Çalışma sonucunda incelik ve yüz olgusu 20. Yy. dilbilimcileri tarafından keşfedilmiş ve geliştirilmiş bir kavram olsa da köklerinin ve iletişim eyleminde kullanımının çok öncelere dayandığı görülmüştür. Erken dönem Arap dilbilim çalışmalarında ve tefsir ilimlerinde çeşitli bağlamlarda ele alındığı tespit edilmiştir. Özellikle yüz kavramına günümüz dilbilim bakış açısına uygun anlamların yüklendiği anlaşılmıştır. Kur'an'da risâletin gayesi olan tebliğin muhatapların özellikle olumsuz yüzlerini korumak için kavli leyyinle icra edilmesi tavsiye edildiği görülmüştür. Kur'an'ın istifham üslubunu, sormak anlamı dışında daha çok emir, teşvik, yasaklama, düşündürme gibi çeşitli anlamlarda kullanarak muhataplarının olumsuz yüzlerini koruduğu ve bu sayede incelik stratejilerini kullandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili Belagatı, Kur'an ve Nezaket Teorisi, İncelik, İncelik Stratejileri, İstifham el-Vech (Yüz).

Giriş

İletişim esnasında ne söylendiği kadar nasıl söylendiğinin de önemli olduğu incelik kuramının temel prensibidir. Bu ise konuşmacıya bazı sorumluluklar yüklemektedir. Konuşmacı, muhatabının istemediği şeyleri yapmaya doğrudan emrederek onu zorunlu kılmamalı, muhatabına seçenek hakkı tanımalı ve son kararı ona bırakmalı ve karşılıklı sevgiyi gösteren sen zamiri, isim, künye ve lakap gibi muhatabının alışık olduğu hitap şekillerini seçmelidir.¹ Dolayısıyla incelik iletişim esnasında konuşmacının başkalarının duygusal, sosyal, kültürel vs. konumlarını dikkate alması demektir. İncelik kuramının içerisinde önemli bir kavram da “yüz” olgusudur. İnsanın olumlu ve olumsuz olmak üzere iki tür yüzü bulunmaktadır. İletişim esnasında konuşmacı hem kendisinin hem de muhatabının “yüz”ünü tehdit etmemeli ve korumalıdır. Çalışmada istifham üslubunun hem incelik kuramı ve stratejileri hem de “yüz”ün tehdit edilmemesi ve korunması çerçevesinde yorumlanması yapılacaktır. Yüz, algılanması kültürden kültüre farklılık arz eden bir niteliğe sahiptir. Toplumsal cinsiyet, sosyal statü, duruma göre değişkenlik gösteren roller, sosyal ve psikolojik mesafe, bireyler arası yakınlık, söylem konusu gibi etmenler incelik kurallarının işleyişinde etkilidir. Dolayısıyla her iletişim eylemi kendi iç bağlamı, katılımcıların rolleri, kişilikleri, konumları, kültürleri ve cinsiyetleri dikkate alınarak çözümlenmelidir.

Çalışmanın amacı modern dilbilim terimlerinden olan yüz ve incelik kuramının erken dönem Arap dili ilimlerindeki izdüşümlerini, kullanımlarını ve söylem formu tercihlerinin arka planındaki konumlarını araştırmaktır. Arap dilinde istifham üslubu ve Kur'an'daki istifham üsluplarının

¹ Tâhâ Abdurrahman, *el-Lisân ve'l-mîzân ev et-tekevsi'ri'l-'akli* (Mağrib: el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî, 2016), 240-241.

gönderimlerini tespit ederek incelik kuramıyla ilişkisini kurmaya çalışmak ve yüz olgusunun bu üsluplardaki durumunu incelemektir. Ayetlerde yaratıcının yaratılanlara yönelik kullandığı istifham üslupları olduğu gibi yaratılanların kendi aralarındaki diyaloglarda geçen istifham üslupları da vardır. Makalede araştırılan istifham üslupları biyolojik, psikolojik ve sosyal konuları birbirlerine yakın olan beşerî yani ikinci tür istifham üsluplarıyla sınırlı tutulmuştur.

Makale üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde incelik kuramı, yüz olgusu ve incelik stratejileri hakkında detaylı bilgiler ilgili kaynaklardan verilerin derlenmesiyle sunulmuştur. Burada incelik kuramının doğuşu yüz kavramıyla münasebeti ve yalın sade, olumlu, olumsuz ve dolaylı incelik stratejileri etraflıca ele alınmıştır. İkinci bölümde Arap dilinde incelik kuramının belagat ilmiyle ve muhatabın halinin gözetilmesiyle ilişkisi kurulmuş ve incelik kavramına denk gelen bazı kavramlar da verilmiştir. Ayrıca yüz kavramının Arap dili kaynaklarında ele alınış biçimleri ve günümüz dilbilimindeki yüz kavramıyla münasebeti kurulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Arap dilinde istifham üslubu ve kullanım amaçlarına da değinilmiştir. Makalenin temel problemini oluşturan üçüncü bölümde ise Kur'an'da istifham üslubunun kullanım gayeleri ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca Kur'an üslupları içerisinde incelik üslubunun yeri araştırılmış ve yüzün korunması ve tehdit edilmemesinin Kur'an'ın üsluplarına nasıl yansıdığı incelenmiştir. Son olarak bu bölümde Kur'an'da geçen beşerî diyaloglardaki istifham üslupları yüz olgusu, incelik kuramı ve incelik stratejileri açısından yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın konusuyla ilgili literatür taraması sonucunda her ne kadar aynı konuya rastlanmamışsa da benzer çalışmalar şu şekilde sıralanabilir.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda; Kadir Sariaslan'ın hazırladığı doktora tezi dikkat çekmektedir.² Buna ilaveten; İrem Onursal Ayırır'ın Türkiye Türkçesindeki Kalıp Sözlerin nezaket kuramı bağlamında değerlendirmesini yaptığı makalesi,³ Hanife Yaman'ın Türkçe deyimlerdeki nezaket ifadelerini ele aldığı makalesi⁴ Burcu Meliha Keser'in Türkçede nezaket kavramlarını incelediği makalesi⁵ ayrıca çalışmayla muhteva açısından olmasa da konusal bağlamda ilgisi bulunan Seçil Hirik'in Türkçe soru cümleleri üzerinden nezaket stratejisi oluşturmaya yönelik makalesi⁶ yapılan çalışmalar arasında sayılabilir.

Arap dilinde ise pek çok çalışma olmakla beraber konuyla ilgili olması bakımından iki makaleye değinilecektir.

Tahlilu'l-Muhâdese fî Dav-i Nazariyyeti't-Teeddub,⁷ Halife b. el-Hâdî el-Mîsâvî tarafından ele alınan çalışmada incelik kuramıyla ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra söz eylemlerinin incelik ve yüz olgusu açısından tahlili yapılmıştır.

Zâhiratu't-Teeddub'l-Lugavî fi'l-Kurâni'l-Kerîm,⁸ Menal Muhammed Abdunnâsır tarafından kaleme alınan çalışmada Kur'an'ın bazı ayetlerinde incelik stratejilerinin tatbiki bir incelemesi

² Kadir Sariaslan, *The Translation Processes of Directive Speech Acts within the Scope of Politeness Theory in the Examples of Arthur Miller's Death of a Salesman and All My Sons* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

³ İrem Onursal Ayırır, "Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler: Nezaket Kuramı Açısından Edimbilimsel Bir Değerlendirme", *Milli Folklor* 16/126 (2020), 86-98.

⁴ Hanife Yaman, "Türkçe Deyimlerde Nezaket İfadeleri", *Gazi Türkiyat* 31 (2023), 131-151.

⁵ Burcu Meliha Keser, "Nezaket, Nezaket Teorileri ve Türkçede Kullanılan Nezaket Kavramları", *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1/15 (2018), 127-138.

⁶ Seçil Hirik, "Soru Tümceleri Üzerinden Nezaket Stratejisi Kurma", *Karadeniz Araştırmaları* 19/76 (2022), 1143-1178.

⁷ Halife b. el-Hâdî el-Mîsâvî, "Tahlilu'l-Muhâdese fî Dav-i Nazariyyeti't-Teeddub", *Mecelletu'l-Lisâniyyati'l-'Arabiyye* 13 (2021), 242-248.

⁸ Menal Muhammed Abdunnâsır, "Zâhiratu't-Teeddub'l-Lugavî fi'l-Kurâni'l-Kerîm", *el-Mecelletu'l-'İlmiyye li-Kulliyeti'l-Âdâb* 28 (ts.), 142-181.

yapılmıştır. Ayrıca Kur'an'ın anlamları muhataplarına ulaştırmada incelik stratejilerini nasıl kullandığı araştırılmıştır.

Kaleme alınan bu makale ise mevcut çalışmalardan farklı olarak Kur'an'daki beşerî istifham üsluplarını incelik stratejileri ve yüz olgusu bağlamında araştırmaktadır. Böylece Kur'an'ın ifadelerinde incelik üslubunun ne denli kullanıldığı ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, alanında benzerine rastlanmamış bir hüviyete sahip olduğu düşünülmektedir. Özellikle Arap dilinde geniş kullanım ağına sahip olan dolaylı gönderimlerin incelik kuramı bağlamında incelenmesinde örnek olabileceği beklenmektedir.

1. İncelik [Nezaket] Kuramı

İncelik kuramı, ilk kez Brown ve Levinson tarafından dilbilim sahasına kazandırılan bir kavramdır. Bu kuram, Goffman'ın (1975) dilbilim ve toplumbilim alanında ilk kez kullandığı Türkçesi yüz olan "face" olgusundan yola çıkılarak geliştirilmiştir. İncelik, etkileşimde bulunan kişilerin birbirlerini incitmeyerek kendinin ve muhatabının "yüz"ünü koruma ilkesine dayanmaktadır.⁹ Goffman, yüz kavramını olumlu yüz ve olumsuz yüz olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Olumlu yüz insanın onaylanma ve kabul edilme arzusudur. Olumsuz yüz ise kişinin sorumluluk altına girmeme ve rahatsız edilmeme isteğidir.¹⁰ Brown ve Levinson, dilsel kibarlığın yüzle ilgili iki temel ihtiyaç veya isteği dikkate almayı amaçlayan etkileşim stratejilerinin kullanımını içerdiğini öne sürmektedir. Birincisi, değer verilme, beğenilme ve beğenilme ihtiyacı ve olumlu bir benlik algısını sürdürme ihtiyacı olan olumlu yüz ihtiyaçları; ikincisi, kendisine dayatılmama, göreceli düşünce ve eylem özgürlüğü veya kişinin kendi hususi alanıyla ilgili olan olumsuz yüz ihtiyaçlarıdır.¹¹

İncelik kuramı, etkileşimde bulunan bireyler arasındaki iletişimin sorunsuz bir şekilde tamamlanmasını sağlamaya ve doğabilecek muhtemel çatışmaları engellemeye yöneliktir.¹² Bu kuram, toplumların kendine mahsus bazı normları tarafından belirlendiği için kültürlerarası etkileşimde hesaba katılması gereken bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle kültürlerarası çeviri faaliyetlerinde çevirmeni dilsel ve sosyokültürel bakımdan zora sokmaktadır.¹³ Brown ve Levinson, incelik kuramıyla ilgili üç temel sosyokültürel değişkenin önemini vurgulamaktadırlar. Birincisi, katılımcılar arasındaki sosyal mesafe; ikincisi, muhatabın konuşmacı üzerinde sahip olduğu güç ve üçüncü olarak ilgili kültürdeki bir söylemde bulunan dayatmadır. Üstelik bu değişkenlerin katkıda bulunma şeklinin kültürden kültüre farklılık göstereceğini de belirtmektedirler. Bu bileşenlerin her biri "yüzü tehdit edici eylem" olarak Türkçeye aktarılan "face-threatening act" FTA'nın göreceli ciddiyetine ve dolayısıyla konuşmacının amaçladığı mesajını ifade etmesi için gereken uygun stratejinin veya incelik düzeyinin değerlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.¹⁴

İnsanın kişisel ve toplumsal düzeyde geliştirilebilen, sürdürülebilir veya kaybedilebilir bir yüzü vardır. Bundan dolayı iletişim tarafları birbirlerinin olumlu kişisel ve toplumsal imgelerini zedelememek veya bu noktadaki olumsuz etkiyi hafifletmek için bazı konuşma stratejileri geliştirirler. Bu sayede muhataplarını incitmeyecek mahcup etmeyecek söylemler üretmeye çalışırlar. Günlük dil kullanımında bazen insanlar kendi imgelerini zedeleyecek türden sözler sarf

⁹ J. Holmes, "Politeness Strategies as Linguistic Variables", *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, ed. Jacob L. Mey (Oxford: Elsevier, 2009), 711-723, 712.

¹⁰ Penelope Brown-Stephen C. Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, ed. John J. Gumperz (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 61.

¹¹ Holmes, "Politeness Strategies as Linguistic Variables", 712.

¹² Kasper, "Linguistic Politeness: Current Research Issues", *Journal of Pragmatics* 14/2 (1990), 193-218.

¹³ Pizziconi, "Politeness", 707.

¹⁴ Holmes, "Politeness Strategies as Linguistic Variables", 713.

edebilirler. Konuşmacı, kendi toplumsal imgesini tehlikeye atma riskinin farkındalığı nispetinde incelik kuramı içinde tanımlanan davranışlardan birini benimser. Bir iletişim eyleminde dil kullanıcılarının kendi kişisel ve toplumsal imgelerine ait beklentileri, kendi onurlarının korunmasıdır. Hakaret etme veya eleştirme gibi bazı söz eylemleri insan onurunu rencide etmek ve onun kişisel imgesini kırmakla olumlu “yüz”ünü zedelemektedir. Yüz kavramını dikkate alarak, sosyal etkileşimde bulunan katılımcıların birbirlerinin olumlu ve olumsuz yüzlerini tehdit edebilecek ricalar, anlaşmazlıklar ve özürler gibi belirli eylemleri bulunmaktadır.¹⁵ Bu eylemleri başkalarının yüzüne zarar vermeden gerçekleştirmek için, katılımcıların sözlü etkileşimde kullanabilecekleri belli stratejiler vardır. Bu stratejiler, katılımcıların onaylanma ihtiyacını simgeleyen olumlu ve özerklik alanına müdahale edilmeme gereksinimini temsil eden olumsuz yüzlerini korurken aynı zamanda belirli hedeflere ulaşmak için kullanılan dilsel üsluplardır. Bu stratejiler (olumlu nezaket stratejileri) olumlu yüzü ve (olumsuz nezaket stratejileri) olumsuz yüzü korumaya yöneliktir.¹⁶

Pozitif nezaket, muhatabın pozitif yüzüne, isteklerinin ya da bunlardan kaynaklanan eylemlerin/kazanımların/değerlerin arzu edilir olarak düşünülmesine yönelik daimi arzusuna yönelik bir telafidir. Telafi, kişinin kendi isteklerinin (veya bazı isteklerinin) bazı açılardan muhatabın isteklerine benzer olduğunu ileterek bu arzuyu kısmen tatmin etmekten ibarettir.¹⁷ Brown ve Levinson (1987), olumlu nezaket stratejileri olarak teklifte bulunma, şaka yapma ve sempati gösterme; olumsuz nezaket stratejileri olarak riskten korunma, özür dileme ve saygı gösterme gibi çeşitli nezaket stratejilerinin ana hatlarını çizmektedir.¹⁸

1.1. İncelik Kuramı Stratejileri

İncelik kuramı kapsamında “*Yalın/Sade İncelik Stratejisi (Bald-on record strategy)*, *Olumlu İncelik Stratejisi (Positive politeness strategy)*, *Olumsuz İncelik Stratejisi (Negative politeness strategy)* ve *Dolaylı İncelik Stratejisi (Off-record indirect strategy)* olmak üzere dört strateji bulunmaktadır.¹⁹

1.1.1. Yalın/Sade İncelik Stratejisi

“Bald-on-record” stratejisi, konuşmacının niyetini veya isteğini açıkça ifade ettiği, dinleyici üzerindeki olası yüz tehdit edici davranışları hafifletmeye veya iletişimin etkisini yumuşatmaya çalışmadığı bir iletişim yaklaşımıdır. Başka bir deyişle, konuşmacı, istediği veya ihtiyaç duyduğu şeyleri dolaylı dil veya yumuşatma ifadeleri kullanmadan doğrudan ve açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu strateji genellikle konuşmacının doğrudan ve hemen bir yanıt alınması gerektiğini düşündüğü durumlarda kullanılır. Bu stratejinin kullanılmasının uygunluğu kültürel normlara, ilişkinin doğasına ve iletişimin bağlamına bağlıdır. Bu açık iletişim bazı kültürlerde veya bağlamlarda daha yaygın kullanılabilir. ²⁰ Örneğin, “Bugün saat 4'e kadar raporunu masamda istiyorum.”

Cümlede de görüldüğü gibi bu strateji, doğruluk, netlik, açıklık, verimlilik, düşük yüz tehdidi endişesi ve ilişkilerin yakın olduğu durumlarda sıkça kullanılmaktadır.

¹⁵ B. Pizziconi, “Politeness”, *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, ed. Jacob L. Mey (Oxford: Elsevier, 2009), 706-710, 707.

¹⁶ María José García Vizcaíno, “Using Oral Corpora in Contrastive Studies of Linguistic Politeness”, *Corpus Linguistics Beyond the Word: Corpus Research from Phrase to Discourse*, ed. Eileen Fitzpatrick (Amsterdam-New York: Rodopi, 2007), 117-142, 119.

¹⁷ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 101.

¹⁸ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 102- 131.

¹⁹ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 92; Richard J . Watts, *Politeness* (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 93.

²⁰ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 94-95.

Bu örnekte, konuşmacı, herhangi bir dolaylı veya yumuşatıcı dil kullanmadan net ve doğrudan bir istekte bulunmaktadır. Bu stratejinin etkililiği, kültürel normlara, konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişkiye ve iletişimin bağlamına bağlıdır. Bazı durumlarda daha dolaylı veya yüz kurtarma amaçlı bir yaklaşım daha uygun olabilir.

1.1.2. Olumlu İncelik Stratejisi

Pozitif nezaket, bir etkileşimde dostluk, takdir ve konuşmacının iyi niyetini vurgulayarak olumlu ve destekleyici bir ortam oluşturmayı amaçlayan bir iletişim stratejisidir. Bu yaklaşım, yüz tehditlerini en aza indirme ve konuşmacı ile dinleyici arasında bir dostluk duygusu oluşturma amacını taşımaktadır. Bu strateji, diğer kişinin duygularına ve tercihlerine saygı, samimiyet ve düşünceli davranma amacını taşımaktadır. Pozitif nezaket stratejileri genellikle dayanışma ifadeleri, övgüler, saygı ve düşünceyi göstermek için kapsayıcı dil kullanımını içermektedir. Amaç, dinleyiciyi değerli hissettirmek ve olumlu bir sosyal ilişkiyi sürdürmektir.²¹ Pozitif nezaket stratejilerinde, “Lütfen”, ve “teşekkür ederim” gibi nezaket ifadelerinin kullanılmasına ek olarak bazı iletişim eylemleri önem arz etmektedir. Bunlar: Dinleyicinin görüşlerine, deneyimlerine veya başarılarına ilgili olma, onay veya duygudaşlığı gösterme, grup içi kimlik işaretçilerini kullanma, anlaşmayı arama, anlaşmazlıktan kaçınma, ortak zemini öngörme, mizah veya şaka yapma, dinleyicinin isteklerinin farkında olma, vaatlerde bulunma, iyimser olma, konuşmacı ve dinleyiciyi faaliyete dâhil etme, nedenler sunma veya sorma, karşılıklılığı öne sürme, dinleyicinin bir şey isteyebilmesine imkân vermedir.²² Örneğin,

“Bu projedeki çabanı gerçekten takdir ediyorum. Bu konuda büyük çaba harcadığın açıkça ortada. Herhangi bir sorunuz veya yardıma ihtiyacınız varsa lütfen bana ulaşın. Bu projeyi birlikte başarıya ulaştırmak için hep birlikte çalışalım.”

Bu örnekte, pozitif nezaket, takdir ifadeleri, çaba gösterimlerinin kabulü ve destek teklifleri aracılığıyla gösterilmekte ve olumlu ve işbirlikçi bir iletişim tarzına katkıda bulunmaktadır.²³

1.1.3. Olumsuz İncelik Stratejisi

Negatif nezaket stratejisi, başkalarına karşı yükü en aza indirme amacı güden dolaylı dil, yumuşatma ifadeleri ve saygılı ifadeler kullanma iletişimine dayanmaktadır.²⁴ Bu strateji, potansiyel olarak rahatsızlık veya anlaşmazlığa neden olabilen yüz tehdit edici eylemler veya durumlarla başa çıkmak için uygulanmaktadır. Bu stratejinin hedefi, kişinin olumsuz yüzüne hitap etmektir. Bu da kişinin özerklik isteği ve baskıdan kaçınma (baskı altında olmama) arzusu ile ilgilidir. Bu strateji, dinleyicinin alanına, zamanına ve özgürlüğüne saygı göstermeyi amaçlamaktadır.²⁵

Negatif nezaket stratejilerinin ortak özellikleri ve örnekleriyle ilgili şunlar söylenebilir: Dolaylılık, belirsizlik yaratma, nazik özürler, formellik, baskıdan kaçınma, etiket sorular, yoğunluğu azaltma, saygı gösterme, minimizasyon, olumsuzlar ve kısıtlamalar, önceden özür dileme, nedenler sunma, seçenekler sunma, özürlük, hafifletici dil kullanmadır.²⁶

²¹ Vizcaino, “Using Oral Corpora in Contrastive Studies of Linguistic Politeness”, 135-136.

²² Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 101-129.

²³ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 116.

²⁴ Vizcaino, “Using Oral Corpora in Contrastive Studies of Linguistic Politeness”, 136-137.

²⁵ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 129-132.

²⁶ Holmes, “Politeness Strategies as Linguistic Variables”, 713.

- Yumuşatma (Hedging): Bir ifadenin etkisini yumuşatan, belirsizlik veya esneklik ifade eden bir dil kullanma. Örnek: “Bu görevle ilgili bana yardım edebilir misiniz? diye sormak istedim.”²⁷
- Özür Dileme (Apologizing): Rahatsızlık vermemek için gerekli olmasa bile özür dileme. Örnek: “Sizi rahatsız ettiysem özür dilerim, ama sizden bir yardım isteyebilir miyim?”²⁸
- Dolaylı İstekler (Using Indirect Requests): İstekleri dolaylı bir şekilde yaparak dinleyiciye zorunlu hissetmeden reddetme seçeneği tanıma. Örnek: “Eğer vaktiniz varsa, bu raporu gözden geçirebilir misiniz?”²⁹
- Nazik Formlar (Polite Forms): İstekleri yumuşatmak için “lütfen”, “eğer izin verirseniz” veya “bunu yapabilir misiniz” gibi nazik dil kullanma. Örnek: “Rica etsem, bana belgeyi iletebilir misiniz?”³⁰

Negatif nezaket genellikle konuşmacının dinleyiciye baskı yapmaktan veya kişisel alanlarına müdahale etmekten kaçınmak istediği durumlarda kullanılır. Bu, diğer kişinin duygularını ve özerkliğini kabullenme şeklidir. Bu olumsuz nezaket stratejilerini kullanarak bireyler, özellikle sosyal uyumun potansiyel tehdit altında olduğu durumlarda, başkalarının otonomi ve yüz koruma ihtiyaçlarına saygı göstermeyi amaçlamaktadır. Ancak, negatif nezaketin etkinliği kültürel normlara, konuşmacı ve dinleyici arasındaki ilişkiye ve iletişimin belirli bağlamına bağlıdır.³¹

1.1.4. Dolaylı İncelik Stratejisi

Bu strateji, aynı zamanda dolaylı stratejiler olarak bilinir, bir mesajı açıkça belirtmeden ima etmeyi, önermeyi veya öne sürmeyi içeren iletişim teknikleridir. Bu stratejiler, alıcının yüzünü kurtarmasına veya utanç yaşamasını önleyerek dolaylı bir şekilde bir mesajı iletmek için kullanılmaktadır. Off-record stratejiler genellikle daha doğrudan bir yaklaşımın kaba veya yüz tehdidi olarak algılanabileceği durumlarda kullanılmaktadır. Off-record dolaylı strateji, konuşmacının niyetini açıkça belirtmeden veya doğrudan bir istekte bulunmadan mesajını dolaylı bir şekilde ilettiği bir iletişim yaklaşımıdır. Bu strateji, ima edilen anlamlara dayanmakta ve genellikle konuşmacının amaçlanan mesajını çıkarabilmesi için ipuçları, öneriler veya hafif işaretler kullanmayı içermektedir. *Off-record dolaylı iletişim stratejisinin amacı, dinleyicinin üzerine doğrudan baskı yapmadan mesajı anlamasına izin vermektir.* Bu, dinleyicinin ima edilen anlamı yorumlama yeteneğine dayanmaktadır.³²

Dolaylı incelik stratejileri, dolaylı işaretler, ipucu verme, ön varsayım oluşturma, azaltma, aşırı vurgulama, çelişki kullanma, retorik sorular kullanma, aşırı genelleme, elips kullanma (bazı kelimeleri söylemden düşürme), ima etme, belirsiz dil kullanma, metafor ve figüratif dil kullanma, ironi, istihza, nazik istekler, koşullu ifadeler, tavsiye isteme, üçüncü tarafları kullanma, sözsüz işaretler, sessizlik, pozitif nezaket, negatif nezaket gibi kullanımları içermektedir.³³

²⁷ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 145.

²⁸ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 187.

²⁹ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 132.

³⁰ Soho Song, *Politeness and Culture in Second Language Acquisition* (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 117.

³¹ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 129-210.

³² Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 211-227.

³³ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 213-227; Watts, *Politeness*, 92-95.

- İma Etme: Amaçlanan mesajı açıkça belirtmeden önce hafif ipuçları veya işaretler verme. Örnek: “Burası da oldukça serin, değil mi?” (sıcaklığı ayarlamak için bir istekte bulunma, ima)³⁴
- Nazik Sorular Kullanma: Bir isteği bir soru formunda çerçeveleme, dinleyiciye yardım teklif etme seçeneği tanıma. Örnek: “Bu hafta sonu herhangi bir planın var mı?” (doğrudan sormadan bir davet ima)³⁵
- Koşullu İfadeler Kullanma: Bir arzuyu veya öneriyi koşullu bir dil kullanarak ifade etme. Örnek: “Eğer biri kurulumda yardım edebilirse harika olurdu.” (yardım talebini ima etme)³⁶
- Dolaylı Dil Kullanma: Bir ihtiyacı veya isteği doğrudan bir istekte bulunmak yerine dolaylı bir şekilde ifade etme. Mesajı açıkça belirtmeden iletecek kelimeleri seçme. Örnek: “Bu ağır kutuyu kaldırmamda bana yardım edecek birini dilerdim.” (yardım talebini ima etme). Yine dolaylı dil kullanımına örnek olarak Örnek: “Pencereler kapalı herhalde.” (Pencerenin açılmasının gerekliliğini ima etme)³⁷

Dolaylı incelik stratejilerin etkinliği, dinleyicinin ima edilen mesajı anlama ve buna uygun bir şekilde yanıt verme yeteneğine bağlıdır. Başarılı iletişimi sağlamak için bağlam, konuşmacı ile dinleyici arasındaki ilişki ve kültürel normları dikkate almak önemlidir.³⁸

Dolaylı incelik stratejisinin tanımlayıcı özelliği belirsizliktir. Diğer bir ifadeyle bağlamdaki ifadenin birden fazla savunulabilir yorumu vardır. Bu stratejiler, dinleyicinin ima edilen mesajı anlayacağı varsayımına dayanır ve iletişimin daha düşünceli ve yüz kurtaran bir şekilde gerçekleşmesine olanak tanımaktadır. Diğer incelik stratejilerinin aksine, dolaylı incelik stratejisinde muhatap, konuşmacının kastettiği söylemin unsurlarında açıkça gözükmeyen anlamı çıkarmalıdır. Dolayısıyla incelik, konuşmacıyı eylemin doğasında var olan yüz tehdidinden ayırarak gerçekleştirilmektedir. Dolaylı incelik stratejileri temelde Grice’in iş birliği ilkesinin alt koşullarını delerek konuşma sezdirimleri içermektedir. Teorik olarak gerçekleştirilen eylem, yüzü tehdit eden anlamın muhatap tarafından çıkarımının yapılmasıdır.³⁹

Searle,⁴⁰ inceliğin dolaylı söz edimleriyle ilişkisini kurarak isteklerde dolaylı oluşun, en belirgin motivasyon olduğunu ve belirli formların genellikle dolaylı isteklerin geleneksel kibar yolları haline gelmeye doğal olarak eğilimli olduğunu ifade etmektedir. İnceliğin dolaylı formlar için başlıca motivasyon olduğu direktifler söz konusu olduğunda, belirli formlar geleneksel olarak kibar talepler sınıfında kabul edilir. Hangi tür biçimlerin seçildiği, büyük olasılıkla, bir dilden diğerine değişiklik göstermektedir.⁴¹

³⁴ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 213.

³⁵ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 132-133.

³⁶ Deeyu Srinarawat, “Indirectness as a Politeness Strategy of Thai Speakers”, *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*, ed. Robin T. Lakoff-Sachiko Ide (Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005), 175-193, 177.

³⁷ Song, *Politeness and Culture in Second Language Acquisition*, 120.

³⁸ Brown-Levinson, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, 213-226.

³⁹ Thomas Holtgraves, *Language as Social Action: Social Psychology and Language Use* (Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2002), 42-44.

⁴⁰ John Rogers Searle (d. 31 Temmuz 1932, Denver, Colorado) Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley’de Slusser profesörü olarak görev yapan Amerikalı felsefecidir. 31 Temmuz 1932 Colorado, Denver doğumlu John Rogers Searle Amerikalı bir filozoftur. İlgilendiği esas alanlar; dil felsefesi, aklın felsefesi ve metafiziğin alanlarıdır.

⁴¹ John R. Searle, *Expression and Meaning -Studies in the Theory of Speech Acts-* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), 49-51.

2. Arap Dilinde İncelik

İncelik denilince Arap dilinde, tehzîbu'l-kelam,⁴² husnü'l-edeb,⁴³ teeddüb/tazarruf,⁴⁴ telattuf/mülâtafe,⁴⁵ ve açıktan söylemeyi terk etmek anlamında olan terku'l-mucâhere, gibi kavramlar akla gelmektedir. Bununla beraber incelik kuramı iletişimin selametli bir şekilde ilerlemesini ve tamamlanmasını konu edinmesi bakımından belagat ilmiyle de yakından ilişkilidir. Zira belagat ilminin temel problemi, konuşmacının maksadını muhatabın gönlüne en güzel ve en etkili bir şekilde iletmektir.⁴⁶ Burada belagat kavramıyla ilgili çeşitli tanımlara⁴⁷ değinilmeden aşağıdaki örnekte belagatin mahiyeti üzerinde durularak incelik kuramıyla ilişkisi kurulmaya çalışılacaktır. Bu noktada şu anekdot üzerinde düşünülmalıdır: Bir bedevi, Ömer b. Abdulaziz'e şöyle dedi: "سأقتني إليك الحاجة, وانتهت بي إليك الفاقة, والله سأنالك عن مقامي هذا" *İhtiyaç beni sana sevk etti, yoksulluk beni sana getirdi. Allah benim bu halimi senden sorar.*" Bunun üzerine Ömer b. Abdulaziz ağladı ve "ما سمعت قولاً أبلغ من هذا, ولا وعظاً أوجع منه" *bundan daha beliğ bir söz ve daha acı veren bir vaaz işitmedim.*" dedi.⁴⁸ Bu sözler incelendiğinde konuşmacı doğrudan bir talepte bulunmayıp muhatabın olumsuz yüzünü koruyarak talebini dolaylı bir şekilde ifade etmektedir. Söylemin bu şekilde oluşturulması muhatabı daha çok etkileyerek ağılattığı görülmektedir. Hem maksadını en etkili bir şekilde dile getirmiş hem de muhatabının olumsuz yüzünü, izzetini ve özerk olduğu alanı koruduğu anlaşılmaktadır. Zira Ömer b. Abdulaziz "*bundan daha beliğ bir söz ve daha acı veren bir vaaz işitmedim.*" demekten kendini alamamıştır. Meramın dolaylı dile getirilmesini sözün belagatine önemli bir delil yapmıştır. Belagat ilmi incelendiğinde bu ilmin araştırma alanında olan inşâî ve haberî söylem türlerinin yapısal olarak ilk akla gelen anlamının dışında dolaylı edimsözlerinin daha fazla olduğu görülmektedir.⁴⁹

Modern dilbilimin kavramlarından olan incelik kuramı ve onun stratejilerinin klasik Arap dili ve belagatı kaynaklarında uygulamalı çeşitli örneklerine rastlamak mümkündür. Belagat ilmindeki muktezây-ı hâle mutabık olmak ve murâ'ât-u hâli'l-muhâtab kavramlarının işlevselliği tam da bu noktada devreye girmektedir. Zira incelik muhatabın halini, hassas noktalarını, özelini ve mahremini dikkate almaktır. Konuşmacı, muhatabın durumuna ve bağlamın gereğine göre talebini bazen doğrudan emir veya istek formunda, bazen de dolaylı bir şekilde, söylem türlerinin dolaylı anlamlarını kullanarak ifade etmektedir. Dolaylı gönderim türleri cümlelerin zahirinde

⁴² Sözün beyanını güzelleştirmek ve muhatabı rahatsız edecek ifade tarzlarından ve kelimelerden kaçınma anlamındadır; bk. Alî b. 'İsâ b. Alî b. Abdillâh Ebu'l-Hasen er-Rummânî, *en-Nuket fi 'icâzi'l-kur'ân*, thk. Muhammed Halefullah-Muhammed Zağlül Selâm (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1976), 80.

⁴³ Konuşurken muhatabına saygı duymayı ve baskınlık kurmaktan kaçınmayı ifade etmektedir; bk. Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî İbn Abdirabbih, *el-'İkdu'l-ferîd*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 2/264.

⁴⁴ Edepli olmak, konuşurken ince ve nazik olmak anlamındadır. Teeddüb ve tazarruf yayıldığında insanlar konuşurken nezaketi tercih etmişlerdir; bk. Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Kuveyt: Matba'atu'l-Hukûme, 1987), 2/12; Ebu'l-Hasen Alî b. Abdilaziz el-Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâtu beyne'l-mütenebbî ve husûmihi*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim-Ali Muhammed el-Bicâvî (b.y.: Matba'at-u 'İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâhu, ts.), 18.

⁴⁵ Yumuşaklık bir şeyde yumuşak olmak anlamında olup biriyle konuşurken ve cevap verirken veya sultanla konuşma esnasında yumuşak olmak anlamında da kullanılmıştır; bk. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârus-Sihâh* (Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşirûn, 1986), 249; Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-Ehbâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1925), 1/92, 2/197; Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn -el-kitâbetu ve's-Şi'r-*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikru'l-'Arabî, 1971), 445.

⁴⁶ Ebû Yakub Siraceddin Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Nu'aym Zerkûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987), 415; 'Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn -el-Kitâbetu ve's-Şi'r-*, 16.

⁴⁷ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî İbn Sinân el-Hafâcî, *Sirru'l-fesâha* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982), 59; Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 110.

⁴⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed Nahnâs, *'Umdetu'l-küttâb*, thk. Bâsim Abdülvehhab el-Câbî (Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2004), 292.

⁴⁹ Haber ve inşâ cümleleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Mustafa İrmak, *Haber ve İnşâ Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017).

gözükten anlamın dışında kastedilen anlamlar da bulunmaktadır.⁵⁰ Dolaylı anlamların muhatabın yüzünü tehdit etmeden talep ifade etmesine örnek olarak Kasas sûresinden bir ayet ele alınacaktır. Ayetin bağlamına göre çeşme başında kenarda bekleyen kızların hayvanlarını Hz. Musa'nın sulaması üzerine daha sonra kızlardan birisi gelip Hz. Musa'ya şöyle demiştir. ﴿قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا﴾ “Doğrusu babam, bizim için sulamanın karşılığını sana vermek üzere seni davet ediyor.” dedi.⁵¹ İbn-i Kesîr bu ayetteki ifade tarzını incelik olarak değerlendirmektedir. Zira muhatabın zihninde herhangi bir tedirginliğe neden olmamak için doğrudan emir formunda değil bildirimsel bir ifade tarzı tercih edilerek amaçlanan anlam ifade edilmektedir.⁵² Burada konuşmacı muhatabının olumsuz yüzünü tehdit etmemek için dolaylı incelik stratejisi kullanarak meramını dile getirmektedir.

İncelik kavramıyla doğrudan ilişkili olan yüz kavramının anlamı ve kullanımlarıyla ilgili olarak Arap dili literatüründe yeterince veri bulunmaktadır. Arapçada “الوجه” kelimesi “yüz” kelimesi için en yaygın kullanılan sözcüktür. “الوج” kelimesi yüz, herhangi bir şeyin yüzü, çehre, cihet, yön, taraf, suret, sima, şekil, biçim, rıza, hatır, şeref, kast, kişinin yöneldiği yer, sıhhat, anlam, doğruluk, niyet, yol, neden, sebep, ön taraf, kalp, bir nesnenin özü, zatı, sabah namazı, görünüş gibi anlamlara gelmektedir. V-c-h kökü ve bu kökten türeyen çeşitli kelimeler çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır.⁵³

Bu doğrultuda her türlü dilsel olay gibi incelik kuramının tezahürleri ve yüz olgusu kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Zira dil ile kültür arasında önemli bir ilişki vardır. Arap dili ile Arap ve İslam kültürü arasında da ilişki vardır.⁵⁴ Bu ilişki bağlamında Arap dili ve kültüründe yüz kavramı ve bundan türeyen formların sosyal etkileşim esnasında kişinin kendi ve başkasının öz benliğini koruması veya kaybetmesi bakımından çok önemli kullanımlara sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda “سواد الوجه yüzkarası”, “بياض الوجه yüzzakı”, “أحمر وجهه yüzü kızarmak”, “أبيض وجهه yüzü ağarmak”, “أسود وجهه yüzü kararmak”, “صيانة الوجه yüzü korumak”; gibi doğrudan yüz kelimesiyle kişinin psikolojik ve sosyolojik durumunu ifade eden deyimler vardır. Bununla beraber kişinin hayasından ibaret olan yüzüsu⁵⁵ kavramı da yine benzer amaçlar için kullanılmıştır. Şöyle ki; “ماء الوجه yüzüsu”, “صيانة ماء الوجه yüzüsuyu korumak”, “إراقة ماء الوجه yüzüsuyu dökmek”, “إخلاق ماء الوجه yüzüsuyu heder etmek”, “قلة ماء الوجه yüzüsuyunun azalması”, “ذهاب ماء الوجه yüzüsuyunun gitmesi”, “استبقاء ماء الوجه yüzüsuyunun devamı”, gibi ‘yüz’ün olumlu ve olumsuz yönleriyle ilgili kullanımlar da göze çarpmaktadır.⁵⁶ Arap toplumunda kişinin onur ve haysiyetinin yüz kavramıyla ifade edildiği görülmektedir. Dolayısıyla toplumsal düzeyde kişinin onur ve haysiyetini koruması veya kaybetmesi yüz kelimesinin kullanımına aksetmiştir. Bu durumu açıklaması bakımından Muhammed b. Hâzim el-Bâhilî'nin şu beyti örnek verilebilir.

لعمرك للقليل أصون وجهي ** به في الأوحدين وفي الجميع
أحب إلي من طلبني كثيراً ** تمد إليه أعناق الخضوع

⁵⁰ Şemsuddîn Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî, *Tahkîku'l-fevâidil-ğiyâsiyye*, thk. Ali b. Dehilullâh b. İciyyân el-Üfi (Medine: Mektebetu'l-Ulûmi ve'l-Hikem, 1424), 231.

⁵¹ Kasas 28/25.

⁵² Ebu'l-Fidâ' İmâduddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed Selâme (Riyâd: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1999), 6/228.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. 'Abdullâh 'Aliyyu'l-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1984), 6/4775-4777.

⁵⁴ Arap dili ve kültür arasındaki ilişki konusunda detaylı bilgi için bk. Soner Gündüzöz, “Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Öğeler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 215-229.

⁵⁵ Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-mudâfi ve'l-mensûb*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1965), 563.

⁵⁶ Se'âlibî, *Simâru'l-kulûb fi'l-mudâfi ve'l-mensûb*, 563; İbrahim el-Yazcî, *Nec'atu'r-râid ve şir'atu'l-vârid fi'l-müterâdifi ve'l-mütevärid* (Mektebet-u Lübnân, 1985), 1/229.

Hayatın hakkı için tenhada ve kalabalıklarda yüzümü (onurumu) koruyacağım az şey Alçak boyunların eğildiği çok şeyi istemekten bana daha sevimlidir.⁵⁷

Klasik Arap dili literatüründe kişinin yüzünü tehdit eden ve koruyan bazı unsurlar şu şekilde tespit edilmiştir. Bunlar, espri yapmak⁵⁸ ve bir şey isterken ısrarcı olmak⁵⁹ kişinin yüzünü yıpratmaktadır. İnsanlık ve mertlik bireyin yüzünü korumaktadır.⁶⁰ Akıl sahibi kişiler yüzlerini azaltmazlar.⁶¹ Yüzsuyu az olanın hayâsı da az olur.⁶² Bir kadının eşinin malından izinsiz olarak başı yapmak konusunda cimrilik göstermesi kendi yüzünü korumasıdır.⁶³ En güzel edep kişinin yüzünü korumasıdır.⁶⁴ Elindekiyle yetinmek insanın yüzünü korur. Bu ise kişinin izzetli olduğunun göstergesidir. Kavramsal düzeyde yapılan bu literatür taramasına dayanarak Arap kültüründe toplumsal bağlamda kişinin benliği, onuru, haysiyeti ve kimliğinin takdimi söz konusu olduğunda yüz teriminin önemli ölçüde kullanıldığı görülmektedir.

İncelik kuramına bağlı olarak taraflar iletişim esnasında makro bir perspektifte en az zarar yasasına göre etkileşime girerler. Çünkü konuşmacı ve dinleyicinin yüz korunumu ihtiyaçlarının ikisi aynı anda devreye girmektedir. Dinleyicinin yüz ihtiyaçlarını karşılama ve konuşmacının yüz ihtiyaçlarını dikkate almak için dolaylı anlatımlar tercih edilmektedir.⁶⁵ Arap dilinde iletişim esnasında dolaylı ifade türlerinin kullanımı oldukça yaygındır. Bu noktada Arap dilinde anlatım türleri hakkında birtakım bilgiler verilerek istifham üslubuyla hâsıl olan dolaylı anlamlardaki incelik stratejilerinin açıklanması konuyu daha da aydınlatacak mahiyettedir.

2.1. Arap Dilinde Gönderim Türleri

Gönderim, dilsel bir birimle bu birimin dış âlemde anlattığı varlık arasındaki bağ olarak tanımlanmaktadır.⁶⁶ Gönderim ya da anlam, gösterge ile gönderge arasındaki ilişki olması bakımından çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Çalışmanın konusu açısından, göstergelerin hem kendi sözlük (temel) anlamı hem de dilin kullanımında kullanıcılar ve bağlam aracılığıyla kazandığı dolaylı anlam (gönderim) dikkate alınarak yapılan tasnif takip edilecektir. Bu bağlamda, temel anlam, ikincil veya yan anlam, üsluba bağlı anlam, ruhsal anlam ve çağrışımsal anlam olmak üzere beş çeşit anlam veya gönderim bulunmaktadır.⁶⁷

Arap dilinde konuşmacının meramını dile getirebildiği gönderim türleri doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrılabilir. Dolaylı anlamlar, Arap dilinde ikincil anlam olarak da adlandırılmaktadır. Bu ikincil anlamlar sosyokültürel bağlamda Arap dilinde yaygın olmasıyla

⁵⁷ Muhammed b. Hâzım el-Bâhilî, *Dîvânu'l-bâhilî*, nşr. Muhammed Hayru'l-Bikâ'î (Dimaşk: Dâr Kuteybe, 1981), 67.

⁵⁸ Ebu 'Ubâde'l-Velîd b. 'Ubeyd el-Buhturî, *el-Hamâsetu li'l-Buhturî*, thk. Muhammed İbrahim Huvver-Ahmed Muhammed 'Ubeyd (Ebu Zabî: Hey'etu Ebu Zabî, 2008), 491.

⁵⁹ Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî İbn Abdırabbih, *el-'İkdu'l-ferîd*, thk. Müfid Muhammed Kumeÿha (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 1/212.

⁶⁰ İbn Abdırabbih, *el-'İkdu'l-ferîd*, 2/117.

⁶¹ Ebu'l-Huseyn İshâk b. İbrâhîm b. İsmâil el-Kâtib İbn Vehb, *el-Burhân fî vucûhi'l-beyân*, thk. Hafnî Muhammed Şeref (Kahire: Mektebetu's-Şebâb, 1969), 223.

⁶² Muhammed b. el-'Abbâs el-Havârizmî, *el-Emsâlu'l-müvellede* (Ebu Zabî: el-Mecma'u's-Sekâfî, 2003), 491.

⁶³ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, *Şerh-u dîvân-i ebi't-tayyibî'l-mütenebbî*, thk. Abdulmecid Diyâb (Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1992), 2/45.

⁶⁴ Ahmed b. Abdilmümin b. Mûsâ Ebu'l-'Abbâs, *Şerh-u makâmâtî'l-harîrî*, thk. İbrahim Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 3/196.

⁶⁵ Neslihan Kansu-Yetkiner, "İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması", *Dilbilim Araştırmaları 2008* (2008), 31-50, 34.

⁶⁶ Kâmile İmer vd., *Dilbilim Sözlüğü* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011), 140.

⁶⁷ Abdulcelîl Menkür, *'İlmu'd-delâle, -usûluhû ve mebâhisuhû fî't-turâsî'l-'arabî-* (Dimaşk: İttihâdu Kuttâbî'l-Arab, 2001), 36-39; Anlam ve gönderimle ilgili detaylı bilgi için bk. Bünyamin Aydın, *Arap Dilinde Lafız-Mana İlişkisi -İşlevsel Anlam-Cümle Anlamı İlişkisi Üzerine Bir İnceleme-* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 11, 16-58, 77; Muhammed Mücahit Asutay, *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin el-Hasâ'is'teki Temelleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 121, 123.

beraber Arap dilbiliminin temel kaynağı olan Kur'an'ın nazarında da gayet önemlidir. Kur'an'ın Kur'anlığı, belagati ve imtiyazı daha çok ikincil anlam denilen dolaylı anlamlarda saklıdır. Zira emir, temenni, bildirim, nehiy ve istifham gibi söylem türlerinin asıl anlamlarının kapsamı dar ve ufku sınırlıdır. Ancak bu ifade türlerinin dolaylı anlamları ise her bir dalgasından çeşitli anlamların fıskırdığı dalgalı bir okyanus gibidir. Allah'ın ilimleri, hikmeti ve ilahi azameti; ilahi feyizler yüce ilhamlar daha çok ikincil anlamlardan ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

Bu bağlamda öncelikle Arap dilinde istifham üslubunun çerçevesinin çizilmesi önem arz eder.

2.2. Arap Dilinde İstifham Üslubu

İstifham, bir konu hakkında açıklama veya bildirme istemek ve anlamının oluşmasını sağlamak anlamındadır. Soran kişinin muhatabının bildiklerini öğrenmek istediği iletişimsel bir etkinliktir. İstifham üslubunun هل، أم، كَيْفَ، أُنَى، كَمْ، متى، أين، أيُّ، ما، أيُّان من، gibi isimleri vardır. İstifham edatları cümlede öncelik hakkına sahiptir. Zira edat sonra gelirse cümle bildirimsel olmaktadır. Bildirim ifade eden cümleye soru edatı eklendiğinde çelişki oluşacağı için soru edatlarının başta gelmesi gerekmektedir.⁶⁹ İstifham, muhatabın zihninde ve gönlünde bulunan şeyi öğrenme isteğidir. Bir şeyin suretinin zihinde oluşmasını istemektir. Eğer bu suret iki şey arasında bir ilişkinin vuku bulması veya bulmaması ise o suretin oluşması tasdik olur. Aksi takdirde tasavvur olur.⁷⁰ İstifhamın gayesi soru sorulan kişinin cevap vermesini gerekli kılmaktadır.⁷¹

Arap dilinde talep, suâl, istihbâr, istifhâm ve isti'lâm ve istisfâr sormak anlamında birbirine yakın kavramlardır. Ancak birbirinden farklı delaletleri bulunmaktadır. Talep, başkasından veya kendi kendine yapılan istekleri ifade edip en genel olandır. Suâl sadece başkasından yapılan isteklerde vardır. Dolayısıyla her suâl taleptir ancak her talep suâl değildir. Suâl başkasından bir şey istemek anlamında olduğu gibi bir şey hakkında bilgi almak anlamında da kullanılmaktadır. İstihbar ise bilgi ve haber almak veya sormak anlamında olup suâlden daha hususidir. Zira her istihbar suâldir. Ancak her suâl istihbar değildir. İstifham ise anlamaya çalışmak, anlamayı talep etmektir. İstihbardan daha hususidir. Her istifham istihbardır ancak her istihbar istifham değildir. İsti'lâm ise bilmeyi istemektir. İstifhamdan daha hususidir. Çünkü her anlaşılan şeyin künhü bilinmez ancak bir zanna dayanabilir. Bundan dolayı her isti'lâm istifhamdır. Ancak her istifham isti'lâm değildir.⁷²

İstifham üslubu Arap dilinde doğrudan muhataptan bir şey öğrenmek için sormak anlamında kullanıldığı gibi bu anlamın dışında bazen de dinleyicide farkındalık oluşturarak kendine dönüp utanmasını ve titreyip kendine gelmesini ve dolayısıyla cevabı idrak etmesini sağlamak da amaçlanmaktadır.⁷³ Bununla beraber istifham üslubu çeşitli ikincil/yan anlamları da ifade etmektedir. Yan anlamlar aynı zamanda mecazî veya dolaylı anlam olarak da

⁶⁸ Muhammed Abdülazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995), 2/103.

⁶⁹ Temmâm Hassân, *el'Luğâtu'l-'arabiyye: ma'nâhâ ve mebnâhâ* (el-Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1994),207. Hibetullah b. 'Ali b. Muhammed b. Hamza el-Hasenî el-'Alevî İbnu's-Şecerî, *Emâlî ibni's-şecerî*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1992), 1/402.

⁷⁰ Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitabu't-ta'rîfât*, thk. İbrahim el-Ebyârî (Mısır: Dâru'r-Reyyân li'n-Nesr, 1982), 37.

⁷¹ Ebu'l-Bekâ Muhibuddîn 'Abdullah b. Hüseyin b. 'Abdullah el-'Ukberî, *el-Lübâb fi 'ileli'l-binâ ve'l-'irâb*, thk. Gazi Muhtar Tuleymât (Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995), 2/129-131; detaylı bilgi için bk. İrmak, *Haber ve İnşa Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*, 196-242.

⁷² Şerefuddîn el-Huseyn b. Abdillâh et-Tibî, *Futûhu'l-gayb fi'l-keşfi 'an kınâ'i'r-rayb (Hâşiyetu't-Tibî 'ala'l-Keşşâf)*, thk. Muhammed Sultânü'l-'Ulemâ Abdurrahim (el-İmârâtul-'Arabiyyetu'l-Muttehide: Câizet-u Dubeyi'd-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013), 5/507.

⁷³ Ebû Bekr Abdulkâhîr b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilü'l-'icâz*, thk. Mahmûd Muhammed Şakir (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 2004), 119, 140.

isimlendirilmektedir. Bu anlamların tespiti bağlam, konuşmacının kastı ve muhatabın hali gibi farklı karinelere ihtiyaç duymaktadır. Kaynaklarda tespit edilen bu anlamlar şu şekilde sıralanabilir. Teşvik, inkâr, dikkat çekme, övünme, geciktirme, şaşırma, yasaklama, nefiy, uyarma, tehdit etme, takrir, alay, küçümseme, uzak görme, umma, yüceltme, kınama, yalanlama, bildirme, hasret çekme, acınma, azarlama gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁷⁴ Çalışmada özellikle muhataptan bir beklenti anlamı taşıyan ayetler tahlile tabi tutulacaktır. Aşağıda Kur'an'da istifham türlerinin incelik kuramı açısından yorumlanması yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle Kur'an'ın takip ettiği pek çok üslup içinden incelik üslubunun Kur'an'daki konumuna değinilecektir.

3. Kur'an'da İncelik

Kur'an, "bütün zamanlarda gelip geçen nev-i beşerin tabakalarına, milletlerine ve fertlerine hitaben Arş-ı aladan irad edilen İlahi ve şümüllü bir nutuk ve umumi, Rabbani bir hitabe"⁷⁵ olması hasebiyle ne söylediği kadar nasıl söylediği de araştırmalara konu olmuştur. Bir sözün konusu, anlam ve lafızların bütünlüğünden meydana gelen bir olgudur. Lafızlar sözün temel bileşenleridir. Cümleler bazen doğrudan anlama götürdüğü gibi bazen de çeşitli karineler sebebiyle dolaylı anlamlar ifade etmektedir. Kur'an'da her iki ifade tarzı da bulunmakla beraber dolaylı gönderimlerin oldukça fazla olması dikkat çekmektedir. Tekid, hazif, îcaz, takdim, tehir, kalb, tağlib, iltifat, tazmîn, haberî cümlelerin inşâ ve inşa cümlesinin haber anlamında kullanılması; muhâzat, tecrîd, tecnîs, tevessü', istiâre, tevriye, mukabele, teşbîh, kinaye, açık ifadedden kaçınma, delille susturma, hitapta incelik, rahmetin zikrini azabın önüne almak ve isimle hitap etmek ve fiille hitap etmek gibi üslupları Kur'an istimal etmektedir.⁷⁶

Kur'an'ın kullandığı belirtilen söylem formlarından birisi de incelik üslubudur. İncelik, Kuran'da bir üslup olarak ayetlerde doğal olarak görüldüğü gibi inceliğin tavsiye edildiği hatta emredildiği ayetler de bulunmaktadır. İncelik kuramının temelini oluşturan yüz kavramının olumlu yüz ve olumsuz yüz olmak üzere iki yönünden önceden bahsedilmişti. Şimdi de Kur'an'da insanın hem olumlu hem de olumsuz yüzünü tehdit etmeme ile ilgili olarak şu hususlara değinilecektir.

Peygamberler tebliğ yaparken belli sınırları gözetmeleri olumsuz yüzün tehdit edilmemesine yöneliktir. Zira ﴿فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَيَّ رَسُولُنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ﴾ "Şayet yüz çevirerseniz şunu bilin ki, elçimize düşen yalnızca apaçık bir şekilde tebliğ etmektir."⁷⁷ Ayeti gibi on bir ayet⁷⁸ peygamberlerin vazifesinin muhatapların üzerinde herhangi bir baskı unsuru oluşturmadıklarını, onların özerk alanlarına müdahale etmediklerini yani olumsuz yüzlerini tehdit etmeyerek koruduklarını beyan etmektedir. Zira ayet, peygamberlerin vazifelerinin sadece emir olunanı insanlara bildirmek olup onları o emirleri yaşamaya zorlamak olmadığını beyan etmektedir. Yine ﴿لَسْتُ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ﴾ "Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin."⁷⁹ ayeti de bu anlamı takviye ederek olumsuz yüzün korunmasına yöneliktir. Yine peygamberlerin vazifesinin sadece uyarmak olduğunu ve yalnızca

⁷⁴ İbnü's-Şecerî, *Emâli İbni's-Şecerî*, 1/402, 409; Abdulkerim Mahmûd Yusuf, *Üslûbu'l-istifhâm fi'l-kurâni'l-kerîm garadhü-irâbuhü* (Dimaşk: Matba'atu's-Şâm, 2000), 17-18; Ali Bulut, *Belâgat-i müyessera -meânî beyân bedî'* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2015), 69-72; Yusuf Akçakoca, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu -Cümle Öğeleri, Kurgusu ve Anlam* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019), 285-286.

⁷⁵ Said en-Nursî, *İşârâtü'l-i'câz fi mezânni'l-icâz* (İstanbul: Altınbaşak Neşriyat, ts.), 5.

⁷⁶ İbn Vehb, *el-Burhân fi vucûhi'l-beyân*, 2/382-383.

⁷⁷ Mâide 5/92.

⁷⁸ Âl-i 'İmrân 3/20; Mâide 5/92, 99; Ra'd 13/40; Nahl 16/35, 82; Nûr 24/54; 'Ankebût 29/18; Yâsîn 36/17; Şûrâ 42/48; Teğâbun 64/12

⁷⁹ Gâşiye 88/22.

uyarmak için gönderildiklerini beyan eden ﴿وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ “Ben sadece, apaçık bir uyarıcıyım.”⁸⁰ Yine Kur’ân’da

﴿إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ⁸¹، إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ⁸²، إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ⁸³، إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ⁸⁴، قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ⁸⁵، بَشِيرًا وَنَذِيرًا⁸⁶، النَّذِيرُ الْمُبِينُ⁸⁷، نَذِيرٌ مُّبِينٌ⁸⁸﴾

gibi ayetler de yine muhatapların olumsuz yüzlerinin korunmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Zira sadece uyarıcı olmak, muhatapların iradelerini ellerinden almamayı gerekli kılmaktadır. Böylece muhataplar uyarılardan sonra tercihlerinde serbest bırakılmış demektir. Dolayısıyla peygamberliğin en önemli görevi olan tebliğin incelik esasına ve muhatapların yüzlerinin korunmasına ve tehdit edilmemesine dayandırıldığı anlaşılmaktadır.

Peygamberlerin tebliğde yumuşak söz söylemelerinin emredilmesi dinleyicilerin olumsuz yüzlerini korumaya yönelik olan diğer önemli bir esastır. Zira yumuşak söz, iletişimde bulunan tarafların birbirlerinin özel alanlarına saygılı olmayı sonuç vermektedir. Bu bağlamda Hz. Musa ve Hz. Harun’u firavuna tebliğ için gönderen yüce Allah onlara: ﴿فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيِّنًا لَّعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ﴾ “O’na yumuşak söz söyleyin belki düşünür de ibret alır.”⁸⁹ İncelik kuramı kapsamında olumsuz yüzün bir özelliği de hükmü muhataba bırakmaktır. Bu ayette de düşünüp karar verme kısmı muhataba bırakılarak muhatap olan Firavun’un olumsuz yüzü korunmakta ve tehdit edilmemektedir. Kur’an’da yumuşak söz anlamında on bir ayette ﴿قَوْلًا مَعْرُوفًا⁹⁰، قَوْلًا كَرِيمًا⁹²، قَوْلًا مَيْسُورًا⁹³﴾ قولا (قولا لینا⁹⁰) (قولا لینا⁹⁰) ifadeleri kullanılmaktadır. Ayrıca Hz. Peygamberin katı kalpli olmadığını ve bu yüzden onların (çevresindeki inanların) Hz. peygamberin etrafından dağılmayıp onun için kenetlenmelerini beyan eden ﴿وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾⁹⁵ ayetle de katı kalpli olmanın iletişime katılan bireyleri birbirinden uzaklaştırdığını göstermektedir. Dinleyicinin olumsuz yüzünün korunduğu bu ayetler Kur’an’ın nazarında inceliğin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Muhatabaların düşünmelerine fırsat tanımakla son kararın kendilerine ait olduğunu beyan ederek onların olumsuz yüzleri korunmaktadır. Şöyle ki, onlarca ayette ve özellikle ayet sonlarında bulunan ﴿تَعْتَلُونَ﴾⁹⁶، ﴿تَشْكُرُونَ﴾⁹⁷، ﴿تَذْكُرُونَ﴾⁹⁸، ﴿تَهْتَدُونَ﴾⁹⁹، ﴿تَتَّقُونَ﴾¹⁰⁰، ﴿يَتَفَكَّرُونَ﴾¹⁰¹ gibi Allah’ın kullarından beklediği özellikle kişinin doğrudan tasarrufuna bırakılan eylemler genellikle ummak ve arzu etmek anlamında¹⁰² kullanılan لعل ve teşvik için kullanılan أفلا edatından sonra zikredilmektedir.

⁸⁰ ‘Ankebût 29/50; Mülk 67/26;

⁸¹ Hûd 11/ 12; Ra’d 13/7.

⁸² Nâzi’ât 79/45.

⁸³ Gâşiye 88/21.

⁸⁴ Neml 27/92.

⁸⁵ Sâd 38/65.

⁸⁶ Bakara 2/119; Mâide 5/19; Sebe’ 34/28; Fâtır 35/24.

⁸⁷ Hıcr 15/89.

⁸⁸ A’râf 7/184; Hûd 11/25; Hacc 22/49; Şu’arâ’ 26/115; ‘Ankebût 29/50; Sâd 38/70; Ahkâf 46/9; Zâriyât 51/50, 51; Mülk 67/26; Nûh 71/2.

⁸⁹ Tâhâ 20/44.

⁹⁰ Tâhâ 20/44.

⁹¹ Bakara 2/235, 263; Nisâ’ 4/5, 8; Ahzâb 33/32; Muhammed 47/21.

⁹² İsrâ’ 17/23.

⁹³ İsrâ’ 17/28.

⁹⁴ Nisâ’ 4/9; Ahzâb 33/70

⁹⁵ Âl-i ‘İmrân 3/159.

⁹⁶ Bakara 2/44.

⁹⁷ Âl-i ‘İmrân 3/123; Mâide 5/6, 89.

⁹⁸ En’âm 6/152.

⁹⁹ A’râf 7/158.

¹⁰⁰ Bakara 2/21.

¹⁰¹ Nahl 16/44.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisânu’l- ‘Arab*, 5/4043.

Gâib sigasının hitap sigasına tercih edilmesi, Kur'an'da herhangi bir davranış veya düşünce teşvik edildiği veya o davranışlardan uzaklaştırılmak istendiğinde gâib sigasının çokça kullanıldığı görülmektedir. Muhataplar belli oldukları ve Kur'an onlara hitap ettiği halde

﴿مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ،¹⁰³ وَمَنْ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ،¹⁰⁴ وَمَنْ أَحْسَنُ،¹⁰⁵ وَمَنْ أَظْلَمُ،¹⁰⁶ وَمَنْ كَفَرَ،¹⁰⁷ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ،¹⁰⁸﴾

gibi çok çeşitli formlarda gelen ayetlerde gaib sigası kullanarak muhatapların yüzleri korunmuş ve düşünerek karar vermeleri kendilerine bırakılmıştır. Öyle ki Zerkeşî inceliğin hitaptan ziyade gaib sigasında olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁹

İncelik, başkasını veya muhatabını dikkate almaktır. Konuşmacı, muhatabının psikolojik halini ve içinde bulunduğu koşulları dikkate alarak maksadını muhatabı açısından en selametli ve verimli bir şekilde ifade etmektedir. Bu durum, Arap dilinde murâ'at-u hâli'l-muhatab ve mutâbakat-u muktezây-ı hâl kavramlarıyla ifade edildiği görülmektedir.¹¹⁰ Dolayısıyla aşağıdaki verilen örnekler bu perspektiften değerlendirilecektir. Diğer bir ifadeyle Kur'an'da geçen beşerî diyaloglardaki istifham üsluplarında bu durumun ne kadar dikkate alındığı da ele alınacaktır.

3.1. Kur'an'da İstifham Ayetlerinde İncelik Tezahürleri

Bilinmeyen bir şey hakkında bilgi alma çabası olan istifham üslubu, fikirleri ve amaçlanan anlamları muhataplara ulaştırmada; kavramları ve yönelimleri onların gönüllerinde yerleştirmede önemli bir araç olması hasebiyle Kur'an'ın fazlaca kullandığı beyan üsluplarından. Zira istifham, muhatabın zihnine bilgileri ve düşünceleri yerleştirmek bakımından karmaşıklığı olmayan etkili ve üstün bir ifade tarzıdır.¹¹¹ İstifham üslubunun gayeleri kullanıcıların konularına ve mahiyetlerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Cevabı bilen veya cevaptan müstağni olan kişinin kullandığı istifham farklı amaçlar taşımaktadır. Zira istifham, bilmemekten kaynaklanır.¹¹² Kur'an'da her şeyin görünen ve görünmeyen cihetlerini bilen Allah tarafından kullanılan istifhamlar bilinmeyen bir şeyi öğrenmek için değildir. Bu durumlarda istifhamın amacı bağlamına göre emretmek, teşvik etmek, onaylamak, yasaklamak gibi söz edimleri olmaktadır.¹¹³ Kur'an'da istifham üslubu sormak anlamında kullanıldığı gibi farklı anlamları ifade etmek için dolaylı söz edimi olarak da kullanılmaktadır. Bu bölümde Allah'ın kullarına yönelttiği istifham üslubu değil de ilahi kelimada geçen yaratılmışların iletişimleri esnasında birbirlerine yönelttikleri istifham ayetleri incelik ve yüz olgusu bağlamında incelenecektir.

3.1.1. Hz. Âdem ve İblis'in Diyalogu

Hız. Âdem'e secde etme emrine karşı gelen İblis, Hız. Âdem'i tuzağına düşürmek için;

﴿قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَذُكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكُ لَّا يَبْلَى﴾

¹⁰³ Bakara 2/207.

¹⁰⁴ Bakara 2/165.

¹⁰⁵ Bakara 2/138.

¹⁰⁶ Bakara 2/114.

¹⁰⁷ Nûr 24/55.

¹⁰⁸ Nisâ' 4/30.

¹⁰⁹ Ebu 'Abdillah Bedru'd-Dîn Muhammed b. 'Abdullah b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-kur'ân*, nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru l-hyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1957), 3/327.

¹¹⁰ Muhammed b. 'Arefe ed-Düsûki, *Hâşiyetu'd-düsûki 'alâ muhtasaris-sa'd*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.), 563-630. Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg es-Safedî, *E'yânu'l-'asr ve e'vânu'n-nasr*, thk. Mâzin Abdulkadir el-Mubârek (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1998), 3/368.

¹¹¹ Abdulkâhîr b. Abdurrahman el-Cürcânî, *Dercu'd-durer fi tefsiri'l-âyi ve's-süver*, thk. Tal'at Salâh el-Ferhân-Muhammed Edip Şekûr (Ammân: Dâru'l-Fikr, 2009), 2/36.

¹¹² Ali b. Faddâl b. Ali et-Temimi el-Mücaşî'î Ebü'l-Hasan, *en-Nuket fi'l-kur'âni'l-kerim*, thk. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2007), 507.

¹¹³ İbn Vehb, *el-Burhân fi vucûhi'l-beyân*, 2/327-328. Ebu Abdillah el-Hüseyn b. Ahmed İbn Haleveyh, *el-Hucceh fi'l-kiraati's-seb* ' , thk. Abdül-'Âli Sâlim Mükrim (Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1979), 23.

“Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve yok olmayacak bir saltanatı göstereyim mi?” demiştir. Ayet-i kerimede “هل” soru edatı gerçek anlamının dışında kullanılıp “ألا” anlamında teşvik ve ikna için kullanılmıştır.¹¹⁴ Ayetin bağlamında, Allah Hz. Âdem’i yaratıp ona secde edilmesini istediğinde şeytan secde etmemiş ve Hz. Âdem’i ve neslini haktan uzaklaştıracak bir düşman olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine ilk vesvesesine başlayan şeytan düşmanına doğrudan emir kipiyle hitap etmemiş daha yumuşak bir şekilde soru kipiyle yaklaşmıştır. Ayette kullanılan üslupta hasımlardan birinin diğeri üzerinde amaçladığı bir şeye sevk etmek için ikna etme çabası görülmektedir. Bunun için muhatabının “olumsuz yüz” ünü koruyarak yani muhatabının hususi dairesine tecavüz etmeden ve karar mekanizmasına doğrudan müdahale etmeden sözünü söylediği kabul görülmektedir. Zira bir düşmanın hasmına emir kipiyle iş yaptırması ihtimal haricindedir. İblis adeta bir dost gibi yaklaşarak Hz. Âdem’le incelik koşullarına bağlı kalarak ve onun “yüz” ünü koruyarak iletişime geçmiştir.

3.1.2. Hz. Nuh’un Kavminin Ona Yönelttiği İstifham

Şu’arâ suresinde geçen kıssada Hz. Nuh kendisinin kavmine gönderilen bir peygamber olduğunu, bunun için bir karşılık istemediğini ve Allah’tan korkup ona itaat etmeleri gerektiğini bildirdiğinde onlar onu yalanlayıp şöyle dediler: ﴿قَالُوا أَتُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْأَرْذَلُونَ﴾ “Dediler ki: “Sana alt tabaka insanlar uymuşken, hiç sana inanır mıyız?”¹¹⁵ Bu ayette tasdik ve tasavvur için kullanılan “أ” soru edatıyla oluşan bir istifham üslubu bulunmaktadır. Ancak ayette Nuh’un kavmi bu cümle ile bir soru sormaktan ziyade iman etmelerinin imkânsızlığını ifade etmektedirler.¹¹⁶ Soru edatı asıl anlamının dışına çıkıp küçük görme, aşağılama ve soruya konu olan eylemin imkânsızlığını sezdiren dolaylı söz edimi olarak kullanılmıştır. İncelik kuramı bağlamında Nuh (as)’un kavmi kaba bir üslup kullanarak muhatabı olan Nuh (as)’un olumlu yüzünü zedelemektedir. Zira o bir peygamber olarak yaptığı davetin kabul görmesini istemekte ve halkı tarafından onaylanmasını beklemektedir. Onlar ise Nuh’a tabi olan insanların toplumsal ve iktisadi durumlarını dikkate alarak onun peygamberliğini ve doğruluğunu itiraf etmemektedirler.

3.1.3. Hz. Nuh’un Kavmine Yönelttiği İstifham

Konuşmanın bağlamı şu şekildedir: Hz. Nuh (as), kavmine kendisinin onlar için bir uyarıcı olduğunu ve onlar hakkında endişe ettiğini belirtip onları yalnızca Allah’a kulluk yapmaya davet etmiştir. Kavmi ise onun kendileri gibi bir insan olduğunu ve ona tabi olanların toplumun ayak takımı olduğunu, dolayısıyla onun kendilerinden üstün olmadığını ve yalancı olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir.¹¹⁷ Görüldüğü üzere kavmi Hz. Nuh’u küçük ve ona tabi olanları da hakir görerek hatta onu yalancılıkla itham ederek onun davetini reddetmiş böylece onun onaylanma ve kabul görme arzusunu simgeleyen olumlu yüzünü zedelemişlerdir. Buna karşılık Hz. Nuh (as)’un, kullandığı üsluptaki incelik, anlaşmayı arama gayreti ve anlaşmazlıktan kaçınma çabasıyla olumlu incelik stratejisini takip etmesi dikkat çekmektedir. Zira O,

﴿قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِنْ رَبِّي وَآئِنِّي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِي فَعِمَيْتُ عَلَيْكُمْ أَنْزِلْتُكُمْ هَا وَآتَيْتُمْ لَهَا كَارِهُونَ﴾

“Ey kavmim eğer ben rabbimden apaçık bir delil üzereysem ve O bana kendi katından bir nimet vermişse ve bu da sizden gizlenmişse siz onu hoş görmediğiniz halde sizi ona zorlayacak mıyız? dedi.”¹¹⁸ Ayette iki defa genel geçer belli durumları istifham ile takrir etmek için kullanılan¹¹⁹ “أ”

¹¹⁴ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *el-Vücûh ve’n-nezâir*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dini, 2007), 501.

¹¹⁵ Şu’arâ 26/111.

¹¹⁶ Ebû Muhammed b. Hammûs b. Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bülüğî’n-nihâye* (Şârika: Câmiatü’ş-Şârika Külliyyâtü’d-Dirâsâti’l-Ulyâ ve’l-Bahsi’l-İlmî, 2008), 8/5328.

¹¹⁷ Hûd 11/25-27.

¹¹⁸ Hûd 11/28.

¹¹⁹ Cürçânî, *Delâilü’l-icâz*, 111, 118,119.

istifham edatı dikkat çekmektedir. Birinci istifham edatıyla olumlu incelik stratejisi kullanılarak muhataplarla anlaşmayı arama çabası bulunmaktadır. Böylece muhatapların olumlu yüzleri korunmaktadır. İkinci “i” istifham edatı ise bir şeye zorlamak ve bir şeyi mecbur kılmak¹²⁰ anlamındaki ilzâm mastarından türeyen fiille kullanılmıştır. Hz. Nuh (as), halkını Allah katından gelen ve rahmet olarak nitelenen hidayete, İslam’a davet etmektedir. Buna rağmen onları istemedikleri bir şeye zorlamayacağını da istifham üslubuyla muhataplarını incitmeden belirtmektedir. Şöyle ki: “Sizin hoş görmediğiniz bir şeye biz sizi zorlayacak mıyız?” Diğer bir ifadeyle biz sizi ilzam etme konumunda değiliz demektir.¹²¹ Bu ifadeye olumsuz ve dolaylı incelik stratejileri gözükmektedir. Ayette kullanılan istifham üslubunun incelik stratejilerini yansıttığı ve bu üslup ile muhatapların yüzlerinin korunduğu görülmektedir. Hz. Nuh’un muhataplarının düşünme ve onaylama gibi özgür karar verebilecekleri özerk alanlarına zorlama yapmadan olumsuz yüzlerini koruduğu anlaşılmaktadır

3.1.4. Hz. İbrahim’in Kavmine Yönelttiği İstifham

Hz. İbrahim’in kavmi taptıkları putları Hz. İbrahim’in kırdığını anlayınca ona “*bunu sen mi yaptın ilahlarımıza*” diye sorarlar. O ise bıraktığı büyük putu işaret ederek onun yapmış olabileceğinden dolayı ona sormalarını ister. Kavmi ise onun konuşamayacağından dolayı bunun imkânsız olduğunu belirtirler. Bunun üzerine Hz. İbrahim şöyle dedi:

﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ﴾

“*O halde Allah’ı bırakıp da size hiç bir fayda sağlamayan ve zarar vermeyen şeylere mi tapıyorsunuz?*” ayette cerayan eden diyalogda kullanılan soru cümlesi şaşırma ve inkâr bildirerek¹²² böyle şeylere tapmamalısınız anlamında bir dolaylı edimsözdür. Ayette putların kulluğa layık olmadıkları konuşamamalarından dolayı fayda ve zarar veremeyeceği gerçeğine dayanılarak aynı zamanda incelik stratejilerinden olan neden belirtme kullanılmıştır. Böylece muhatapların düşünerek özgürce karar vermeleri için fırsat tanınmıştır. Diğer bir ifadeyle muhatapların kendi kararlarını kendileri vermeleri için hiçbir etkisi olmayan şeylere tapmayın demek yerine istifham üslubuyla hallerini gözden geçirmeleri için akıllarına hitap edilmiştir denilebilir. Böylece dolaylı incelik stratejisi ile onların olumsuz yüzleri korunmuştur.

3.1.5. Hz. Musa’nın Hz. Hızır’a Yönelttiği İstifham

﴿قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَىٰ أَن تُعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَٰ رَبًّا﴾ “Mûsâ ona: “*Sana öğretilenden, hayra götüren bir ilmi (ledün ilmini) bana öğretmen üzere sana tâbi’ olabilir miyim?*” dedi.”¹²³ Ayette kullanılan istifham üslubu Nehhâs’a göre incelik sahibi ve incelik konusunda son derece dikkatli bir konuşmacının sorma tarzıdır. Bunun anlamı şöyledir: Senin için de uygunsa ve sana sıkıntı vermeyecekse beni doğru yola iletecek bilgileri senin ilminden almam için sana eşlik etmeme izin verir misin?¹²⁴ Hz. Musa izin isteme makamında olduğu için konuşmasında incelik yaparak başlamış daha sonra maksadını ifade etmiştir.¹²⁵ Burada dikkate değer diğer bir husus Hz Musa’nın daha önce teşrik-i mesaisi olmamış ve henüz yeni tanıştığı bir kişiye hitap etmesi ve ondan izin istemesidir. Dolayısıyla kişinin geçmişe dayalı hukuku olmadığı ve tanışmadığı kişilerden emir formuyla değil

¹²⁰ Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim İbn Kuteybe, *Tefsîr-u garîbî'l-kur’ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1978), 203.

¹²¹ Cürcânî, *Delâilu’l-İcâz*, 119.

¹²² Nâsîru’d-Dîn Ebû Saîd Abdillâh el-Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, thk. Muhammed Subhî Hasen Hallâk-Muhammed Ahmed el-Etraş (Beyrut: Dâru’r-Reşîd-Mu’essesetu’l-İmân, 2000), 2/425.

¹²³ Kehf 18/66.

¹²⁴ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed Nahhâs, *Me’ânî’l-kur’ân’i’l-kerîm*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Mekke: Merkezû İhyâ-î’t-Turâsî’l-İslâmî, 1988), 4/267.

¹²⁵ Ebû’l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzîn b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü’l-işârât*, thk. Abdullatîf Hasan Abdurrahman (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2008), 2/228.

de rica anlamında kullanılan istifham üslubuyla bir şey talep etmesinin incelik kuramına uygun olduğu söylenebilir. Bu söylem tarzıyla muhatabın olumsuz yüzü de korunmuş ve zedelenmemiştir.

3.1.6. Hz. Hızır'ın Hz. Musa'ya Yönelttiği İstifham

Hz. Musa (as) Hz. Hızır'dan onunla birlikte olmayı talep etmesi üzerine Hz. Hızır ona kendisiyle birlikte seyahat etmeye sabredemeyeceğini bildirmiş ve sonrasında aslını bilmediği durumlar karşısında sabretmesinin daha zor olacağını istifham üslubuyla beyan etmiştir. Şöyle ki:

﴿وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا﴾

“iç yüzünü bilmediğin şeye nasıl sabredeceksin?” ayette kullanılan “كيف” istifham edatı hem şaşırma hem de inkâr anlamındadır. Burada Hz. Musa'nın bazı konuları bilemeyeceği¹²⁶ istifham üslubuyla ifade edilerek onun olumlu yüzü korunmuş yani doğrudan senin bilmediğin şeyler var denilmemiştir. Ayrıca onun özel tasarrufunda bulunan tahammül ve sabretmek eyleminin imkânsızlığı da istifham üslubuyla kendisine bildirilerek yine olumsuz yüzü korunmuştur denilebilir. Olumsuz ve dolaylı incelik stratejileri ile muhatabın hem olumlu hem de olumsuz yüzü korunmuş ve zedelenmemiştir.

3.1.7. Hz. Yakup'un Oğullarının Hz. Yakup'a Yönelttiği İstifham

Hz. Yakup'un oğulları onun Hz. Yusuf'u fazla sevmesini hazmedemeyip kıskanmışlardır. Bunun üzerine Hz. Yusuf'u babalarından ayırmak için çeşitli planlar kurup farklı zamanlarda girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimlerin fayda vermediği ayette geçen “مَا لَكَ سَنَا نَعْدُ مَا لَكَ” soru formundan anlaşılmaktadır. Zira bu soru tarzı önceki girişimleri neticesiz kalan kişinin kullanabileceği soru formudur.¹²⁷ ﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَىٰ يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ﴾ “Dediler ki: “Ey babamız! Sana ne oldu ki Yusuf hakkında bize güvenmiyorsun? Hâlbuki biz, hiç şüphesiz onun iyiliğini isteyenleriz.” Ayetteki istifham üslubunda birkaç husus dikkat çekmektedir. Hz. Yakup çocuklarının Hz. Yusuf'a bir kötülük yapabileceklerinden korkmaktadır. Bu durumun farkında olan çocukları ise Hz. Yakup'a doğrudan talep formunda değil de hem şaşırma hem de güven telkin eden istifham üslubuyla olumlu istek formunda amaçlarını ifade etmektedirler. Amaçlarına ulaşabilmek için Hz. Yakup'un olumsuz yüzünü korumayı tercih etmişlerdir.

3.1.8. Habib-i Neccâr'ın Köy Halkına Yönelttiği İstifham

﴿وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ “Hem bana ne oluyor ki, beni yaratana kulluk etmeyeyim. Halbuki siz dahi yalnızca O'na döndürüleceksiniz.”¹²⁸ Ayetin bağlamına bakıldığında muhatapların inkarlarından vazgeçmeyen mutaassıp bir grup olduğu önceki ayetlerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu yapıdaki bir kitleye doğrudan emir üslubunun fayda vermeyeceği aşikâr gözükmektedir. Bu doğrultuda ayetin tahlili şu şekilde yapılabilir. Ayeti kerimede Habib-i Neccar, “مَا” soru edatını mütekellim sigasıyla kullanarak kavmine dolaylı yoldan nasihat etmektedir.¹²⁹ Ayette muhatapların kulluk yapılacak varlık hakkındaki düşüncelerinin yanlış olduğuna dair delil getirme ve onları uyarma gibi iki önemli husus da dikkat çekmektedir.¹³⁰ Delil getirme ve uyari yapma eylemleri doğrudan değil, dolaylı olarak yapılmaktadır. Şöyle ki: ayet-i kerimede ki istifham üslubu, incelik kuramı bağlamında şu şekilde yorumlanabilir. Habib-i Neccâr, kavminin

¹²⁶ Ebû Hafs Amr b. Ali İbn Âdil, *el-Lübâb fi 'ulûmi'l-kitâb*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avved (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 12/532.

¹²⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî, *Te'vilât-u ehli's-sünnet*, thk. Mecdî Bâslûm (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 6/213.

¹²⁸ Yâsin 36/22.

¹²⁹ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te 'vili âyi'l-kur 'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Heçr, 2001), 19/423.

¹³⁰ Mâtûrîdî, *Te'vilât-u ehli's-sünnet*, 8/512.

olumsuz yüzünü tehdit etmemek, son kararı onlara bırakıp iradelerini ellerinden almamak, onlara tercih hakkı vermek ve arzusunu direktif şeklinde iletmemek için doğrudan onlara “*döndürüleceğiniz ve sizi yaratan rabbinize kulluk yapın.*” demek yerine mütekellim siygasıyla istifham üslubunu birleştirerek onları tefekküre davet etmekte ve nasihatini onları rencide etmeden icra etmektedir. Amaçlanan anlamın ifade ediliş şekli dolaylı incelik stratejisi kapsamında değerlendirilebilir. Zira doğrudan bir talep söz konusu değildir. Ayrıca “beni yaratan” ifadesi kulluk yapmayı gerekli kılan¹³¹ sebebi açıklamak bağlamında olumlu incelik stratejilerinden neden sunmaya örnek olabilir.

Sonuç

Yapılan çalışma ile incelik (nezaket) ve yüz terimlerinin modern dilbilim ve toplumbilim içerisindeki gelişim süreci ve konumu belirlenmiştir. İncelik stratejilerinin uygun kullanılmasıyla iletişimin problemlerden uzak bir şekilde tamamlanma olasılığının yüksek olduğu anlaşılmıştır. Yüz olgusunun olumlu ve olumsuz yüz olarak tasnif edilmesinin genel hatlarıyla insanın doğasıyla uyum sağladığı söylenebilir. Her iki kavramın da Arap dili ve belagati ilimlerinde ve yorumlama temelli olan tefsir ilminde belli bağlamlarda dolaylı olarak kullanıldığı görülmüştür. Arap dilinde incelik kavramıyla ilgili olarak teeddüb, tazaruf, mulâtafe, talattuf, husnû'l-edeb tehziû'l-kelam ve terku'l-mucahera gibi kelimelerin benzer anlamı verebilmek için kullanıldığı tespit edilmiştir. Yüz kavramının ise kaynaklarda daha geniş bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Yüzünü korumak, yüzünü, yüzünü dökmek, korumak ve heder etmek gibi kullanımlar bunlardan sadece bir kaçıdır. Arap dilinde istifham üslubunun soru sormak anlamına ilaveten farklı edimsözler için de kullanıldığı anlaşılmıştır. Farklı amaçlar için kullanılan istifham üsluplarından bir kısmının iletişim esnasında incelik esasına dayalı olarak muhatapın yüzünü korumaya yönelik olduğu belirlenmiştir. Kur'an'da peygamberlerin görevinin Allah'ın buyruğunu insanlara sadece tebliğ etmek ve insanları yalnızca uyarmak olduğunun ifade edilmesi, incelik kapsamında değerlendirilip muhatapların olumsuz yüzlerinin korunması anlamına gelmektedir. Ayrıca tebliğ vazifesi icra edilirken incelik ve muhatapların yüzlerini korumaya dayalı olarak yumuşak sözün kullanılması tavsiye edildiği de gözden kaçmayan diğer bir husustur. Yine Kur'an'da herhangi bir eylem teşvik edilirken veya onun çirkinliği ifade edilirken dolaylı incelik stratejisinin kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle doğrudan emir formu yerine gaib sigası kullanılarak “her kim, kim olabilir ki” gibi söylem formlarıyla muhataplara düşünme ve kendi kararlarını verme fırsatı sunulması da yine olumsuz yüzün korunmasına yöneliktir. Zira iletişim esnasında herhangi bir şeyin talep edilmesinde inceliğin gaip sigasında daha çok görüldüğü belirtilmiştir. İlahi kelimelerde yerini almış olan beşeri diyaloglardaki istifham üsluplarında eğer konuşmacı muhatapları üzerinde kendince bir amacı veya onları ulaştırmak istediği bir gayesi varsa incelik üslubunu tercih ettiği ve muhataplarının yüzlerini koruduğu fark edilmiştir. Buradan hareketle iletişim esnasında taraflar birbirlerinden bir beklenti içerisindeyseler ve o beklentilerinin gerçekleştirilmesini arzu ediyorlarsa incelik stratejileri içerisinde bir söylem tarzı geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Öyle ise iletişimdeki beklenti ile incelik arasında birbirini gerektiren bir etkileşim vardır denilebilir. Son olarak kavram ve kullanım olarak incelik kuramı ve yüz olgusunun Arap dilinde erken dönem dilbilim ve tefsir çalışmalarına yansdığı görülmüştür.

¹³¹ Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzi, *Tefsîru'l-fahru'r-râzi mefâtihu'l-gayb* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981), 26/56.

Kaynakça

- Abdunnâsir, Menal Muhammed. "Zâhiratu't-Teeddubi'l-Lugavî fi'l-Kurâni'l-Kerîm". *el-Mecelletu'l-İlmiyye li-Kulliyeti'l-Âdâb* 28 (ts.), 142-181.
- Abdurrahman, Tâhâ. *el-Lisân ve'l-Mizân ev et-Tekevsi'l-'Aklî*. Mağrib: el-Merkezu's-Sekâfi'l-'Arabî, 4. Basım, 2016.
- Akçakoca, Yusuf. *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu –Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019.
- 'Askerî, Ebû Hilâl. *el-Vücûh ve'n-Nezâir*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dînî, 2007.
- 'Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbu's-Sinâ'ateyn -el-Kitâbetu ve's-Şî'r-*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Fikru'l-'Arabî, 2. Basım, 1971.
- Asutay, Muhammed Mücahit. *Arap Anlambilimi ve Arap Anlambiliminin El-Hasâ'is'teki Temelleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Aydın, Bünyamin. *Arap Dilinde Lafız-Mana İlişkisi -İşlevsel Anlam-Cümle Anlamı İlişkisi Üzerine Bir İnceleme-*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Bâhilî, Muhammed b. Hâzîm. *Dîvânü'l-Bâhilî*. çev. Muhammed Hayru'l-Bikâ'î. Dimaşk: Dâr Kuteybe, 1981.
- Beydâvî, Nâsîru'd-Dîn Ebû Saîd Abdillâh. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. thk. Muhammed Subhî Hasen Hallâk-Muhammed Ahmed el-Etraş. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Reşîd-Mu'essesetu'l-Îmân, 2000.
- Brown, Penelope-Levinson, Stephen C. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. ed. John J. Gumperz. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Buhturî, Ebu 'Ubâde'l-Velîd b. 'Ubeyd. *el-Hamâsetu li'l-Buhturî*. thk. Muhammed İbrahim Huvver-Ahmed Muhammed 'Ubeyd. Ebu Zabî: Hey'etu Ebu Zabî, 2008.
- Bulut, Ali. *Belâgat-i Müyessera -Meânî Beyân Bedî'*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2015.
- Cürcânî, Abdulkâhir b. Abdurrahman. *Dercu'd-durer fî tefsiri'l-âyi ve's-süver*. thk. Tal'at Salâh el-Ferhân-Muhammed Edip Şekûr. 2 Cilt. Ammân: Dâru'l-Fikr, 2009.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitabu't-Ta'rîfât*. thk. İbrahim el-Ebyârî. Mısır: Dâru'r-Reyyân li'n-Neşr, 1982.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Delâilu'l-i'câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şakir. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2004.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Abdilazîz el-Kâdî. *el-Vesâtatu beyne'l-mütenebbî ve husûmihi*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim-Ali Muhammed el-Bicâvî. Matba'at-u 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâhu, ts.
- Düsûkî, Muhammed b. 'Arefe. *Hâşiyetu'd-Düsûkî 'alâ Muhtasaris-Sa'd*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Ebu'l-'Abbâs, Ahmed b. Abdilmümin b. Mûsâ. *Şerh-u Makâmâti'l-Harîrî*. thk. İbrahim Şemseddin. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Ebu'l-'Alâ el-Ma'arrî, Ahmed b. Abdullah b. Süleyman. *Şerh-u Dîvân-i Ebi't-Tayyibi'l-Mütenebbî*. thk. Abdulmecid Diyâb. 4 Cilt. Kahire: Daru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1992.
- Ebu'l-Hasen er-Rummânî, Alî b. 'Îsâ b. Alî b. Abdillâh. *en-Nuket fî i'câzi'l-kur'ân*. thk. Muhammed Halefullah-Muhammed Zağlûl Selâm. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1976.
- Ebü'l-Hasan, Ali b. Faddâl b. Ali et-Temimi el-Mücaşi'î. *en-Nuket fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. thk. Abdullah Abdulkadir et-Tavîl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Gündüzöz, Soner. "Arapçada Kültür-Dil İlişkisi: Arapça'nın Yapılanması ve Algılanmasında Etkili Ögeler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 215-229.
- Hassân, Temmâm. *el-Luğâtu'l-'Arabiyye: Me'nâhâ ve Mebnâhâ*. el-Mağrib: Dâru's-Sekâfe, 1994.
- Havârizmî, Muhammed b. el-'Abbâs. *el-Emsâlu'l-Müvellede*. Ebu Zabî: el-Mecma'u's-Sekâfi, 2003.
- Hirik, Seçil. "Soru Tümceleri Üzerinden Nezaket Stratejisi Kurma". *Karadeniz Araştırmaları* 19/76 (2022), 1143-1178. <https://doi.org/10.56694/karadearas.1220640>
- Holmes, J. "Politeness Strategies as Linguistic Variables". *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. ed. Jacob L. Mey. 711-723. Oxford: Elsevier, 2009.

- Holtgraves, Thomas. *Language as Social Action: Social Psychology and Language Use*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2002.
- Irmak, Mustafa. *Haber ve İnşa Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.
- İbn Abdірabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî. *el-İkdu'l-Ferîd*. thk. Müfid Muhammed Kumeyha. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Âdil, Ebû Hafs Amr b. Ali. *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*. thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avved. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Haleveyh, Ebu Abdіllah el-Hüseyin b. Ahmed. *el-Hucceh fî'l-kıraati's-seb'î*. thk. Abdü'l-Âli Sâlim Mükrim. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1979.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâduddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2. Basım, 1999.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. *Uyûnu'l-Ehbâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1925.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. *Tefsîr-u Garîbi'l-Kur'ân*. thk. es-Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. thk. 'Abdullâh 'Aliyyu'l-Kebîr vd. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1984.
- İbn Sinân el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî. *Sırru'l-Fesâha*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1982.
- İbn Vehb, Ebu'l-Huseyn İshâk b. İbrâhîm b. İsmâil el-Kâtib. *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân*. thk. Hafnî Muhammed Şeref. Kahire: Mektebetu's-Şebâb, 1969.
- İbnu's-Şecerî, Hibetullah b. 'Ali b. Muhammed b. Hamza el-Hasenî el-'Alevî. *Emâli İbni's-Şecerî*. thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 1992.
- İmer, Kâmile vd. *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Kansu-Yetkiner, Neslihan. "İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması". *Dilbilim Araştırmaları* 19 (2008), 31-50.
- Kasper. "Linguistic Politeness: Current Research Issues". *Journal of Pragmatics* 14/2 (1990), 193-218. [https://doi.org/doi.org/10.1016/0378-2166\(90\)90080-W](https://doi.org/doi.org/10.1016/0378-2166(90)90080-W)
- Keser, Burcu Meliha. "Nezaket, Nezaket Teorileri ve Türkçede Kullanılan Nezaket Kavramları". *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1/15 (2018), 127-138.
- Kirmânî, Şemsuddîn Muhammed b. Yusuf. *Tahkîku'l-fevâidi'l-ğiyâsiyye*. thk. Ali b. Dehîlullâh b. 'İciyyân el-'Üfî. Medine: Mektebetu'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, 1424.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifü'l-İşârât*. thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2008.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te'vilât-u Ehli's-Sünnet*. thk. Mecdî Bâslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed b. Hammûs b. Muhammed. *el-Hidâye ilâ Bülûğî'n-Nihâye*. 13 Cilt. Şârîka: Câmiatü's-Şârîka Külliyyâtü'd-Dirâsâti'l-Ulyâ ve'l-Bahsi'l-İlmî, 2008.
- Menkûr, Abdulcelîl. *İlmu'd-Delâle, -Usûluhu ve Mebâhisuhü fî't-Turâsi'l-'Arabî-*. Dimaşk: İttihâdu Kuttâbi'l-Arab, 2001.
- Misâvî, Halîfe b. el-Hâdî. "Tahlilu'l-Muhâdese fî Dav-i Nazariyyeti't-Teeddub". *Mecelletu'l-Lisâniyyâti'l-'Arabiyye* 13 (2021), 242-248.
- Nahhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Umdetu'l-Küttâb*. thk. Bâsim Abdülvehhab el-Câbî. Beyrut: Dâr İbn Hazm, 2004.
- Nahhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Me'âni'l-Kur'ân'il-Kerim*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî. 6 Cilt. Mekke: Merkezü İhyâ-i't-Turâsi'l-İslamî, 1988.
- Nursî, Said. *İşârâtü'l-İcâz fî Mezâni'l-İcâz*. İstanbul: Altınbaşak Neşriyat, ts.
- Onursal Ayırır, İrem. "Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözcükler: Nezaket Kuramı Açısından Edimbilimsel Bir Değerlendirme". *Millî Folklor* 16/126 (2020), 86-98.

- Pizziconi, B. "Politeness". *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. ed. Jacob L. Mey. 706-710. Oxford: Elsevier, 2009.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsîru'l-Fahru'r-Râzi Mefâtihu'l-Ğayb*. 32 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtârus'-Sihâh*. Beyrut: Mektebetu Lübnân Nâşîrûn, 1986.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg. *E'yânu'l-'asr ve e'vânu'n-nasr*. thk. Mâzin Abdulkadir el-Mubârek. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsir, 1998.
- Sariaslan, Kadir. *The Translation Processes of Directive Speech Acts within The Scope of Politeness Theory in The Examples of Arthur Miller's Death of a Salesman and All My Sons*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Se'âlibî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl Ebû Mansûr. *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâfi ve'l-Mensûb*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1965.
- Searle, John R. *Expression And Meaning -Studies In the Theory of Speech Acts-*. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Sekkâkî, Ebû Yakub Siraceddin Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed. *Miftâhu'l-'Ulûm*. thk. Nu'aym Zerkûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Song, Sooho. *Politeness and Culture in Second Language Acquisition*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Srinarawat, Deeyu. "Indirectness as a Politeness Strategy of Thai Speakers". *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. ed. Robin T. Lakoff-Sachiko Ide. 175-193. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te 'vili Âyi'l-Kur 'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hecr, 2001.
- Tibî, Şerefuddîn el-Huseyn b. Abdillâh. *Futûhu'l-Gayb fi'l-Keşfi 'an Kinâ'ir-Rayb (Hâşiyetu't-Tibî 'ala'l-Keşşâf)*. thk. Muhammed Sultânû'l-'Ulemâ Abdurrahim. el-İmârâtul-'Arabiyyetu'l-Muttehîde: Câizet-u Dubeyi'd-Devliyye li'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 2013.
- 'Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibuddîn 'Abdullah b. Hüseyin b. 'Abdullah. *el-Lübâb fi 'İleli'l-Binâi ve'l-İrâb*. thk. Gazi Muhtar Tuleymât. 2 Cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1995.
- Vizcaíno, María José García. "Using Oral Corpora in Contrastive Studies of Linguistic Politeness". ed. Eileen Fitzpatrick. *Corpus Linguistics Beyond the Word: Corpus Research from Phrase to Discourse* 60 (2007), 117-142. https://doi.org/doi.org/10.1163/9789401203845_009
- Watts, Richard J. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Yaman, Hanife. "Türkçe Deyimlerde Nezaket İfadeleri". *Gazi Türkiyat* 31 (2023), 131-151. <https://doi.org/10.34189/gtd.33.007>
- Yazcî, İbrahim. *Nec'atu'r-Râid ve Şir'atu'l-Vârid fi'l-Müterâdifi ve'l-Mütevârid*. 2 Cilt. by.: Mektebet-u Lübnân, 3. Basım, 1985.
- Yusuf, Abdulkerim Mahmûd. *Üslûbu'l-İstifhâm fi'l-Kurâni'l-Kerîm Garaduhû - İrâbuhû*. Dimaşk: Matba'atu's-Şâm, 2000.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezâk el-Hüseyinî. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. 40 Cilt. Kuveyt: Matba'atu'l-Hukûme, 1987.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995.
- Zerkeşî, Ebu 'Abdillâh Bedru'd-Dîn Muhammed b. 'Abdullah b. Bahadır. *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1957.